

TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA MARAŞ UÇ BEYLİĞİ (1071-1258)

Marash Borderland Emirates in the Time of Turkey Seljukids (1071-1258)

İlyas Gökhan¹

Öz

Maraş, Anadolu Selçuklu devletine bağlı bir vilayetti. Maraş bölgesi Selçuklu sultanı tarafından Emir Hüsameddin Hasan'a ve kendisinden sonra da oğullarına ikta edilmişti. Selçuklular Maraş'ta bir Uç Beyliği kurdular. Bu emirin torunu, Nusreteddin Hasan Bey uzun yıllar Selçuklu sultanına bağlı olarak Maraş'ı idare etti. Selçuklular Maraş'ta Kilikya Ermenileri ve Antakya Haçlılarına karşı bir uç beyliği kurdular. Nusreteddin Hasan Bey'in iki oğlu da sırasıyla Muzaffereddin ve İmadeddin 1258'e kadar Maraş emirliğinde bulundular. 1240 yılında Baba İshak adlı Türkmen dervişi Maraş'ta da etkili olan bir isyan çıkardı. 1254 yılında ise Maraş ve Elbistan şehirleri arasında yaşayan Ağaçeri Türkmenleri ayaklandı. Bu iki ayaklanma Maraş bölgesini siyasi, sosyal ve ekonomik yönden etkiledi. 1258 yılında Kilikya Ermenileri Maraş'ı işgal ettiler. Moğollarla işbirliği yapan Ermeniler Türklere karşı bölgede birçok saldırılar yaptılar. Mısır'da kurulan Memluk Devleti, Moğollar ve Ermenilere karşı Anadolu'ya birçok seferler yaptı. Memluk Ordusu 1277'de Elbistan'da Moğol ordusunu hezimete uğrattı.

Anahtar kelimeler: Maraş, Elbistan, Nusreteddin Hasan, Baba İshak, Ağaçeri Selçuklu, Memluklar, Moğollar, Ermeniler.

¹ Prof. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract

Marash province was ruled under the Seljuk. The Seljuki Sultan granted the rights of the rule of Marash to Emir Hüsametdin Hasan and latter his sons inherited the rule of the province. Seljuks established a border principality Marash. Descending from the same family, Nusreteddin Hasan Bek ruled the Marash for a long time. His sons Muzaffereddin and Imameddin respectively ruled the province until 1258. Beginning with 1240, this family's rule was seriously challenged by Turkoman revolts. In 1240 Dervish Ishak revolted in the city of Marash and in 1254 Ağaçeri Turkoman tribes, who lived between Marash and Elbistan, started another revolt. Especially, these two revolts seriously influenced the political, economic and social life of the region. Weakened by the revolts, Marash was taken by Cilician Armenian Principality by 1258. The Armenians who collaborated with occupying Mongol troops in the region, launched attacks against the Turks. Memluki state in Egypt successfully carried out military campaigns in Anatolia against the Mongols and the Armenians. In 1277, the Memluki forces defeated the Mongol detachment in Elbistan.

Keywords: Marash, Nusreteddin Hasan, Baba Ishak, Ağaçeri, Seljukis, Memluks, Mongols, Armenians

Giriş

Maraş bölgesi Sivas'la birlikte XIV. ve XV. yüzyılda Anadolu'nun doğusu ile batısı arasında geçiş noktasıdır. Selçuklu Türkleri Malazgirt Zaferi sonrası doğudan batıya kısa süre içinde ulaşarak fetihlere girişmişlerdir. Bu durum uzun süre devam etmiştir. Kilikya bölgesi Ermenilerin ve Trabzon bölgesinin de Rumların elinde olması sebebiyle Maraş ve Sivas'ın önemi devamlı korunmuştur. Maraş bölgesi Oğuz göçlerinin güzergâhı olmuştur. 24 Oğuz boyunun hemen hemen hepsi bu bölgeden batıya doğru göç etmiş ve onlardan da bazı kısımları Maraş bölgesine yerleşmişlerdir. Bu yüzden Maraş Vilayet-i Türkmen olarak adlandırılmış ve bu özelliğini yüzlerce yıl sürdürmüştür. Günümüzde de bölge Türkmen de-

posu olarak tarif edilmektedir. Bu çalışmamızda amaç ana kaynaklardan yola çıkarak Maraş ve çevresindeki Selçuklu fethini tarihi seyir içinde incelemek ve bilim âleminin istifadesine sunmaktır. Daha önce yapılan çalışmalardan merhum Mükrimin Halil Yinanç'ın eserleri de dikkate alınarak ayrıntılı olarak Maraş'ın Selçuklular dönemi ayrıntılı olarak ortaya konacaktır. Çalışma da bölgede bir Selçuklu Uç beyliğinin tesis edilmesi çok dikkat çekicidir. Bu Uç Beyliğinin Selçuklu hudutlarını korumak amacıyla Antakya Haçlıları ve Kilikya Ermenilerine karşı kurulduğu da dikkat çekicidir. Çalışmanın dikkat çekici bir hususu da Selçuklulardan günümüze kalan coğrafi isimlerin hala varlığını sürdürmesidir. Makalenin içinde ve dipnotlarında bu onomastik çalışmalara genişçe yer verilmiştir.

1. Türklerin Gelişine Kadar Bölgenin Genel Durumu

Maraş da dâhil olmak üzere Çukurova bölgesine daha önce-leri Luviler, Asurlular, Hititler, Fenikeliler, Persler, Selekoslar, Romalılar ve Araplar hâkim olmuşlardır. Bölgeye, 635'den itibaren Müslüman Arapların eline geçmesiyle birlikte pek çok Müslüman ahali yerleştirildi.² Abbasiler zamanında Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinin hızlanması ve onların İslam ordularına memluk olarak alınmasıyla birlikte birçok Türk, Tarsus'tan başlayarak avâsım (sugûr) olarak adlandırılan Malatya-Erzurum arasındaki şehirlere yerleştirilmişlerdir. Tarsus-Erzurum hatları arasında 300 yıldan fazla süren Müslümanların hâkimiyeti, 960'larda Bizans İmparatorluğunun söz konusu bölgeyi elinde bulunduran bir Müslüman devlet olan Hamdanileri kesin yenilgiye uğratmasıyla sona ermiştir. Söz konusu şehirlerde yaşayan Türk ve Arap ahali Suriye ve Irak'a çekilmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri 950'lerden sonra Orta Anadolu'ya doğru göçe zorlamıştır. Müslümanların elinden

² Bkz. İlyas Gökhan, Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş, *Bellekten*, C. CLXXIII, S.266, Ankara Nisan 2009, s.35-76.

alınan ve boşalan Çukurova şehir ve kalelerine de bu Ermeniler yerleştirilmiştir.³

Bizans İmparatoru II. Vasil (Basil), yukarıda bahsedilen göçlerden 70 yıl sonra, 1020-21'de, doğudan 50 binden fazla Ermeni nüfusu Kayseri, Sivas ve Malatya taraflarına tehcir etmiştir.⁴ Malazgirt zaferinden sonra Romanos Diogenes ile Alparslan arasında yapılan antlaşma ile Doğu Anadolu, Selçuklulara bırakılınca bölgeden Ermenilerin göçü hızlandı. Türklerin Anadolu içlerine ilerlemeleri ile birlikte Bizans halkından olan Rumlar Batı Anadolu ve Balkanlar'a doğru çekilirken, onların boşalttığı alanları Ermeniler doldurdu. Ayrıca Türklerin önünden çekilmeye devam eden Ermeniler de kitleler halinde Fırat boylarına, Toros Dağları'na, Orta ve Güney Anadolu'ya ve Suriye taraflarına sığındılar.⁵ Bu sırada Urfa'da yaşayan Ermeni papaz Mateos, doğudan kitleler halinde Ermenilerin batıya doğru göç ettiğini ifade etmektedir. Onun verdiği bilgiye göre doğudan kaçan Ermeniler Urfa, Antakya, Tarsus, Kilikya ve Dülük'e kadar olan alanlara yerleşirler.⁶

Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Malazgirt meydan muharebesinde yenilince ülkesinin doğu hudutlarını korumak için Ermeni asıllı Phileretos'u görevlendirmişti. Phileretos Maraş'ta oturmakta ve kendisine verilen bölgeyi buradan idare etmekteydi. Ancak o, sadakatle bağlandığı Romanos Diogenes'in tahtan indirilip gözlerinin kör edilmesinden sonra Bizans'la bağlarını koparıp 1071'den 1080'lere kadar Çukurova'dan Urfa'ya kadar olan sahayı

³ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.1, Ankara 1963, s.3; Kâzım Yaşar Koprıman, "Abbasîler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri" *Makaleler*, (Hazr:E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.337; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990, s.XI-XIV; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay., Ankara 2007, s.14-15.

⁴ Ali Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 1983, s.9-10.

⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Yay, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 40.

⁶ Urfalı Mateos, *Vekâyinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (Çev: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), Ankara, 1987, s.156.

kontrolüne alıp müstakil bir idare oluşturdu. Süryani Mihail, Phileretos'un Maraş bölgesinde Şirbaz adlı bir köyde doğduğunu belirtmektedir.⁷ Maraşlı olduğu iddia edilen Phileretos, Antakya, Maraş, Malatya, Urfa, Samsat, Keysun ve Çukurova'da bulunan şehirlere kendisine bağlı Ermeni asıllı birer komutan tayin eder.⁸ Bu arada Ermeni Prensi Gagik'in akrabası olan Ruben adlı bir Ermeni, Gibidar taraflarına gelip yerleşmişti. Daha sonra bu şahıs şimdi Zeytun⁹ olan Goromozol köyüne geçmiş ve orada ölmüştür.¹⁰

Malazgirt savaşı öncesi Türk komutanlarının Anadolu'daki hareketleri hızlanmıştı. 1064'ten itibaren Türk kuvvetleri Kızılırmak'ı geçerek Kayseri'ye gelmişlerdi. Buradan Halep taraflarına, el-Cezire mıntıklarına inen Türk kuvvetleri Bizanslılara ağır kayıplar verdiriyorlardı. Anadolu'da büyük bir hareket yapan bu Türk kuvvetlerinin başında Tuğrul Bey zamanında Bağdat valiliğinde bulunan ancak Alpaslan'ın adamlarından birini öldürerek oradan Anadolu'ya geçen Afşin Bey vardı. Afşin Bey kaybettiği itibarını kazanarak Sultan Alpaslan'ın da gözüne girmek amacıyla Malatya, Kayseri, Maraş, Ayıntab, Raban taraflarına akınlarda bulundu.¹¹ Günümüzde Afşin'e bağlı Höyük köyünün adının Tel-Afşin olması dikkat çekicidir. Muhtemelen bu isim Halife Mutasım (833-842) zamanında buraya sefer yapan Türk komutanlarından Afşin Bey'in adıdır.

Afşin ve diğer Türk komutanlarının Anadolu'daki bu hareketi yüzünden 1020'lerdeki zorunlu sürgünle Orta Anadolu düzlük-

⁷ Süryani Mihail, *Vekâyinâme*, (Çev:H.D Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944, s.30.

⁸ Urfalı Mateos, 164; Süryani Mihail, 31-32; Gregory Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, (İngilizce Çev. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçe Çev. Ömer Rıza Doğrul), C.I, Ankara 1982, s.330-331; Kaşgarlı, .21-24; Ersan, 37-42.

⁹ Süleymanlı Köyü

¹⁰ Gorigos Senyörü Hetum, *Vekâyinâme* (Çev: H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, İstanbul 1946, s.4; Vahram, *Vekâyinâme, Kilikya Kralları Tarihi*, (Çev: H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, İstanbul 1946, s.4.

¹¹ M. H. Yinanç, Anadolu'nun güney havalisinin fatihi olarak gördüğü Afşin Bey'in 1078-79'dan sonra adının bir daha geçmediğini belirtmektedir. Bkz. M. Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", (Haz.: Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII.yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004,s.31.

lerine yerleştirilen Ermeniler, bölgenin 1060'lardan sonra Türklerin eline geçmesiyle daha güvenli olarak düşündükleri Toroslar'ın sarp yerlerine sığınmışlardı. Ayrıca doğudan Türklerin önünden kaçıp gelen Ermenilerin de Çukurova ve çevresine dolmasıyla bölgede Ermeni nüfusunda bir artış olmuştu. Bütün bunların sonuçlarına ek olarak Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması, Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleymanşah'ın 1086'da ölümü ve devletin geçici bir süre sahipsiz kalması, bunun arkasından başlayan Haçlı Seferleri Kilikya bölgesinde bir Ermeni prensliğinin doğmasına neden olmuştur. Ermenilerin Çukurova'da kurdukları bu siyasi teşekkül, bağımsız bir devlet şeklinde değil de bir prenslik veya tabi baronluk¹² şeklinde değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Ermeniler bölgede hiçbir zaman tam bağımsız bir devlet oluşturamamışlardır. Onlar değişik zamanlarda Bizans, Selçuk, Haçlı, Moğollar ve Memluklere tabi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹³

2. Selçuklu Türklerinin Maraş'ı Fethi¹⁴

2.1.Çavuldur Bey (1071–1072)

Sultan Alparslan Malazgirt zaferi sonrasında huzuruna kabul ettiği komutanları Anadolu'nun fethine memur ederek ele geçirecekleri toprakları kendilerine ve sonra da vârislerine iktâ edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine birçok Türk komutanı Anadolu'da fetihlere başlamışlardı. Bu komutanlardan biri olan Çavuldur Bey de Maraş ve Sarız taraflarını 1071-72'de fethetmiştir.¹⁵ Ancak Maraş'ın Çavuldur Bey tarafından fethi tartışmalı bir mevzu olmuş-

¹² Çukurova'da Ermenilerin oluşturduğu prenslikten bahsederken "*Kilikya Ermeni Prensligi*"; bölgeden bahsederken de Kilikya yerine "*Çukurova*" demeyi uygun gör-
dük.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990.

¹⁴ Maraş'ın Selçuklu Tarihinin bütünü için bkz: İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş*, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., Kahramanmaraş 2013.

¹⁵ Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (Neşr: Behmen Kerimi), Tahran 1338, I, 49.

tur.¹⁶ M. Halil Yinanç¹⁷ Çavuldur'un Maraş'ı fethettiğini kabul etmemektedir. Ona göre; Maraş'ı Çavuldur Bey'in fethettiği bilgisini veren İlhanlı veziri Reşidüddin'in eserindeki bilgiler ve ondan nakiller yapan diğer müellifler olayın cereyan ettiği Maraş'a mevkii ve coğrafi bakımdan uzak olması yanında yerli Rum, Ermeni ve Süryani kaynakları tarafından da desteklenmemektedir. Osman Turan¹⁸ da aynı görüşü savunurken, onun öğrencisi Faruk Sümer¹⁹ ise Çavuldur'un Maraş'ı fethettiğini kabul etmektedir. Ona göre Dânişmendnâme'de geçen bu şahsın gerçek adı Çavuldur Çaka olup, Sivas'a gelerek Dânişmend Gazi ve diğer bazı beylerle buluşmuş, Maraş ve Sarız taraflarını fethetmiştir. Ayrıca, Faruk Sümer, Çavuldur Çaka'nın Bizans'a esir düşen ve daha sonra İzmir'de bir Türk beyliği kuran Çaka Bey'le de aynı şahıs olduğunu da eklemektedir. Gerçekten de bu bilgilerin doğru olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1071-72'de Maraş'ı fethettiği düşünülen Çavuldur Çaka'nın bir daha adına Çaka Bey'in İzmir'de ortaya çıkışına kadar rastlamıyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Çavuldur, Maraş'a kadar uzanan bir sefer yapmış ve daha sonra Bizanslılarla yaptığı bir savaşta esir alınarak İstanbul'a götürülmüştür. Orada Grekçe ve denizcilik öğrenen, devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olan Çaka Bey, Bizans'ın önemli komutanlarından biri olmuştu. O, İstanbul'daki taht mücadelelerinden istifade ederek, yanına aldığı Rum denizcilerle İzmir'e gelip burada İlk Türk denizci beyliğini kurmuştur. Burada Aksarayî'de geçen bir bilgi de ilginçtir. Buna göre Malazgirt Zaferi sonrası Sultan Alparslan oğullarını fetih için Anadolu'ya göndermiştir. Bu sırada Elbistan bölgesi Emir Danişmend'in elindeydi. Ayrıca Danişmend Niksar, Tokat ve Sivas taraflarını da ele geçirmişti.²⁰

¹⁶ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.80-81.

¹⁷ Mükrimin Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, s. 32-33.

¹⁸ Turan, 88, 112.

¹⁹ Faruk Sümer, "Çavuldur", *DİA.*, C.VIII, İstanbul 1993, s. 235-236.

²⁰ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000, s.13.

2.2.Emir Buldacı (Boldacı) (1086–1097)

Kutalmışoğlu Süleymanşah ve kardeşlerinin Anadolu'ya gelişi ile başlattıkları fetih hareketleri Maraş'ta bulunan Phileretos'u zor durumda bırakmıştı. Malazgirt yenilgisi sonrası Bizans'ta imparator değişikliği onun asi bir general olarak kabul edilmesine neden olmuştu. Bir yandan Bizans'ın baskıları diğer yandan Süleymanşah'ın saldırıları yüzünden zor durumda kalan Phileretos sünnet olarak Müslüman olmuş ve Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın tabiiyetine girdiğini bildirmişti.²¹ Ancak o gerçek anlamda Müslüman olmamış ve Melikşah'ın gözüne girmek için bunu yapmış, daha sonra da eski dinine dönmüştü. Phileretos bütün gayretlerine rağmen bölgede varlığını sürdürememiş, Süleymanşah ve ona bağlı Türk beyleri tarafından kurduğu beylik dağıtılmıştır. Bu Türk beylerinden biri olan Emir Buldacı²² da Phileretos'un elinden 1086'da Maraş'ı aldı. Emir Buldacı'nın hangi Türk boyundan olduğu ve kimliği günümüze kadar meçhul kalmış olup bu konuda bazı iddialar ortaya atılmıştır. Claude Cahen, onun Süleymanşah'a bağlı komutanlardan biri olan ve Kayseri taraflarında bulunan Abdülkasım'ın kardeşi olduğunu belirtmektedir. Hattâ Buldacı'nın Haçlı Seferleri sırasında Kayseri ve Aksaray taraflarında Haçlılara karşı direnen ve adı bir dağa verilen Hasan Bey'le aynı şahıs olabileceğini de ileri sürmektedir.²³

²¹ Urfalı Mateos, 170–171; Ebü'l-Ferec, I, 333, Turan, 69; Sevim, 25, Ersan, 40.

²² *Emir Buldacı*: Bazı tarihçiler ve dilbilimciler bu ismin bolluk anlamına gelen "Boldacı" şeklinde okunması gerektiğini ileri sürmektedirler. Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan bu Türk komutanı Alpaslan'ın Kutalmış ile yaptığı savaşta sultanın yanında yer alan Fars valisi olan ve imar faaliyetlerinde bulunan Emir Buldacı ile aynı kişi miydi? Yine I. Haçlı Seferi sırasında Samsat beyi olarak bulunan ve Urfa'yı Haçlılardan almak için kuşatan Balduklu da bir ilgisi var mıydı? Danişmendli Emir Gazi'nin oğlu Balduk veya Balduklu Türklerinden Gazi adlarıyla bir kişi daha bulunmaktadır. Ayrıca Artuk Bey'in oğlu İl-Gazi'nin oğlu Süleyman'ın Türkçe adı da Balduk'tu. Bütün bu açıklama ve sorulara rağmen Buldacı'nın kim olduğu netlik kazanmamıştır. Bkz.Turan, 70–71.

²³ Urfalı Mateos, 164; Ebü'l-Ferec, I, 333; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev:Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994, s.93; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yay., Ankara 1989, s.1.

M. Halil Yinanç ise Emir Buldacı'nın I. Kılıç Arslan'a değil de Kayseri'de oturan kardeşi Melik Davud ve onun atabeyi Hasan'a tabi olduğunu ifade etmektedir. Soylu bir Türk hanedanına mensup olduğu tahmin edilen Emir Buldacı 1086-1097 yılları arasında Maraş ve Elbistan bölgesini içine alan bir beylik oluşturmuştur. M. Halil Yinanç ve Işın Demirkent gibi tarihçilerimiz Buldacı'nın Maraş ve Elbistan'da bir emirlik kurduğunu kabul ederler.²⁴ Yani Buldacı da Dânişmend Gazi, Mengücek Gazi, Artuk Bey ve Ebu'l-Kasım Sal-tuk Bey gibi Oğuz boylarından birine mensup soylu bir Türk hükümdar ailesine mensuptu. O da fethettiği topraklarda bir beylik oluşturmuş ancak onun şansı iyi gitmemiş ve adı geçen emirlerin kurdukları beylikler gibi, Buldacı'nın ki uzun ömürlü olmamıştır.

Ortaçağ kaynaklarında Ceyhan (Cahan-Pyramos) bölgesi Aşağı Ceyhan ve Yukarı Ceyhan olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bölge-nin aşağı kısmını bu nehrin denize döküldüğü Çukurova'nın doğu kısmında bulunan Ayas, Ayn-ı Zerbe (Anavarza- Dilekkaya) Misis gibi şehirler oluştururdu. Ceyhan'ın doğduğu ve dağlar arasından akarak geldiği Yukarı Ceyhan bölümünde ise başta Maraş olmak üzere, Elbistan²⁵, Göksun²⁶, Efsus²⁷ ve Huni²⁸ gibi diğer şehirler

²⁴ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.81; Aynı müellif, "Elbistan", *İA.*, C.VI, M.E.B. Yay., Eskişehir 1997, s.224; Aynı Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996, s.15.

²⁵ Tarih boyunca değişik isimlerle anılan bu şehir Plasta, Ablasta ve Bilistin gibi isimlerle bilinmektedir.

²⁶ Göksun bu isim Besni yakınlarındaki Keysun ile karıştırılmıştır. Göksun, Kokussos ve Koxus gibi isimlerle anılmaktadır.

²⁷ *Efsus*: Günümüzde Afşin ilçesi olup Türkler buraya Yarpuz adını vermişlerdir. Yukarı Ceyhan bölgesinin en önemli şehri olup Bizans zamanında Arabissos adıyla anılmaktadır. 1944'te bölgeyi fetheden Türk komutanlarından Afşin beyin hatırasını yaşatmak amacıyla bu isim verilmiştir.

²⁸ *Huni*: Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Arıtış kasabasının eski ismi olup, kuzeydoğusuna düşer ve takriben 10.000 nüfusludur. Selçuklu kaynaklarında Huni vilayeti şeklinde geçtiğine göre büyük bir yerleşim merkezidir. Sultan Zahir Baybars, 1277 yılında Moğol ordusunu burada mağlup etmişti. Huni ve Hunu şeklinde birçok eski kaynakta geçen bu yerleşim merkezinin eski bir şehir olduğu harabelerden anlaşıl-maktadır. Huni, Elbistan'ın batısına düşer ve Elbistan Ovası'nın içinde yer alır. Dö-nem kaynaklarından bazıları Elbistan daha tanınmış bir yer olduğu için Memlükler ile

vardı. Bu şehirlerin Maraş dışında olanlarını Emir Buldacı 1085'te fethetmişti. Bir süre daha Phileretos'un elinde kalan Maraş ise 1086'da fethedilmişti. Aynı tarihlerde Phileretos bu şehirde yokluk ve perişanlık içinde ölmüştü.²⁹

Türkiye Selçuklu sultanı Süleymanşah, 1086'da Haleb önlerinde Suriye meliki Tutuş ile giriştiği mücadelede ölünce, çocukları Melikşah tarafından İsfahan'a götürülüp hapsedilmişti. İznik'te onun komutanlarından biri olan Ebu'l-Kasım Türkiye Selçuklularını idare etmeye başlamıştı. Ancak Melikşah'ın Anadolu'yu kendisine bağlaması için gönderdiği komutanlarından biri olan Emir Bozan tarafından Ebu'l-Kasım ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine Anadolu'da başlayan otorite boşluğunu Süleymanşah'a bağlı diğer komutan ve Türkmen liderleri doldurmaya çalıştılar. Bu komutanlardan biri olan Emir Buldacı da fethettiği Maraş ve Elbistan bölgesini elinde bulunduruyordu. Bu sırada Kilikya'da Ermeniler de bir siyasi teşekkül oluşturmayı başarmışlar ve bölgenin doğusunda bulunan Maraş'a da göz dikmişlerdi. Bizans ise Türklerin içinde bulunduğu bu durumu fırsat bilip Çukurova ve Maraş bölgelerinde yeniden hâkimiyet kurmak için teşebbüse geçmişti. 1086'da Süleymanşah'ın ölümünden oğlu I. Kılıç Arslan'ın İznik'te babasının yerine sultan olduğu 1092'ye kadar geçen altı yıl boyunca Emir Buldacı, Maraş bölgesini müstakil olarak idare etmiş ve Ermeni ve Bizanslıların oluşturduğu tehlikeyi ise başarılı bir şekilde savuşturmuştur.

Melikşah'ın 1092'de ölümü üzerine varisleri arasında başlayan saltanat mücadelesinden istifade ederek gözetim altında tutuldukları İsfahan'dan kaçarak Anadolu'ya gelen Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan, Davut (Devlet) ve Kulan Arslan babalarının memleketine sahip oldular. Kılıç Arslan İznik'te tahta çıkarılırken, kardeşleri de ona bağlılıklarını bildirmişlerdi. Bu sırada Maraş bölgesine hâkim olan Emir Buldacı da Anadolu'daki diğer komutanlar

İlhanlılar arasındaki savaşın burada yapıldığını yazarlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Yabanlı Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul, 1985, s. 69.

²⁹ Urfalı Mateos, 164–165; Ebü'l-Ferec, I, 330–331.

gibi, Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan'a tabi oldu. I. Kılıç Arslan, Buldacı'nın Maraş ve Elbistan emirliğini kabul etti. Böylece Emir Buldacı, I. Kılıç Arslan'ın en güvendiği adamlarından biri olmuştu. Nitekim I. Kılıç Arslan, 1096'da Ermeni asıllı Bizans valisi Gabriel'in idare ettiği Malatya'yı almak için kuşattığında Buldacı onun yanındaydı. Ancak I. Kılıç Arslan, Haçlıların İznik'i muhasara ettikleri haberini alınca Malatya muhasarasını kaldırarak Maraş emiri Buldacı ile birlikte başkenti kurtarmak amacıyla derhal İznik'e koşmuştu. Fakat çabaları neticesiz kalmış ve İznik düşmüştü. Bundan sonra I. Kılıç Arslan Haçlılara karşı mücadeleye devam ederken, Anadolu'da cereyan eden hadiselerde Buldacı adına bir daha rastlanmaz.³⁰ Emir Buldacı'nın ortadan kalkmasından sonra, on bir yıldan beri Türklerin elinde bulunan başta Maraş ve Elbistan olmak üzere Yukarı Ceyhan bölgesi şehirleri de elden çıktı.

3. Haçlıların Maraş'ı İşgali

1097'ye kadar Türklerin elinde kalan Maraş, bu tarihte Haçlıların istilasına uğradı.³¹ Haçlılardan bir kol Toros geçitlerini aşarak Çukurova üzerinden Antakya'ya doğru ilerlerken diğer bir kol da Kayseri-Sarız-Komana³²-Göksun üzerinden Türklerin terk ettiği Maraş'a geldi. Haçlı ordusunun esas kısmının ilerlediği bu güzergâh üzerinde bulunan şehir ve köylerde yaşayan Türkler daha güvenli alanlara çekilirken onların boşalttığı yerlere Ermeniler dolmuştu. Maraş'ta ikiye ayrılan Haçlıların bir kısmı Urfa'ya doğru ayrılırken

³⁰ Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar zamanında (1104–1118) onun hizmetinde bulunan Buldacı adında bir komutanın varlığı biliniyor. Acaba İznik'in düşmesinden sonra Buldacı Anadolu'yu terk ederek Büyük Selçuklulara sığınmış olabilir mi? Bu şahsın Maraş'ı fetheden Buldacı olma ihtimali vardır. Bkz. M. Halil Yananç, "Maraş Emirleri" (82), s.293.

³¹ Maraş'ın Haçlı işgali dönemi ile ilgili geniş bilgi için tarafımızdan hazırlanan makaleye bkz. "Maraş Haçlı Senyörlüğü" *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 2008.

³² *Komana*: Günümüzde Tufanbeyliye bağlı bir köy olup Şar adıyla bilinmektedir. Pontus bölgesinde (Tokat) Komana'sından ayırmak için Kilikya Komana'sı olarak bilinmektedir.

diğer kol ise Antakya'ya doğru ilerledi. Haçlılar daha önce Bizans'la yaptıkları anlaşma gereği Maraş'ı onlara teslim edeceklerdi.³³

Haçlılar, Bizans ile yaptıkları anlaşmaya bağlı kalmayarak Maraş'ı onlara terk etmediler. İki taraf arasında daha önce yapılan anlaşmaya göre Haçlılar Anadolu'da ele geçirecekleri eski Bizans topraklarını onlara iade ederken, kendilerine iâşe ve mühimmat yardımı yapılacaktı. Haçlılar, Maraş'a Ermeni asıllı Thatul adlı Bizans'ın eski bir komutanını vali yaparlarken, burada bir de piskoposluk merkezi kurmuşlardı. Ancak bir süre sonra bu şahıs Maraş valiliğinden uzaklaştırıldı. Haçlılar zamanında şehirde. Bizans İmparatoru Alexios, Butimites komutasında bir ordu göndererek Maraş'ı Haçlıların elinden aldıysa da bir süre sonra şehir yeniden onların eline geçti. Bu arada Antakya Haçlı kontu Bohemund, Dânişmend Gazi'nin muhasara ettiği Malatya'nın imdadına yetişmek için giderken, 1101'de Maraş ovasında Gafina adlı bir köyde pusuya düşürülerek Dânişmendliler tarafından esir edilmişti.

Bu dönemler Maraş tarihinin çok karışık dönemleri olup şehir sürekli el değiştirmekteydi. 1101'de Dânişmend Gazi bir fırsatını bularak daha önce I. Kılıç Arslan'ın kuşattığı Malatya'yı fethetmişti. Bunun üzerine sultan Malatya'yı ondan istedi. Ancak Dânişmend Gazi buna yanaşmadı. Bunun üzerine Maraş yakınlarında iki taraf arasında şiddetli bir savaş vuku bulmuş ve Dânişmend Gazi yenilmişti.³⁴ Aksarayî tarihi ve ondan nakiller yapan Niğdeli Kadı Ahmed'in verdiği bilgilere göre Danişmend Gazi ve I. Kılıç Arslan'ın Elbistan hâkimiyeti yüzünden mücadeleleri şu şekilde cereyan etmiştir: Danişmend Gazi Elbistan'ı idaresi altında tutmaktaydı. Bizans İmparatoru Danişmend Gazi'nin üzerine yürüyünce, I. Kılıç Arslan'dan yardım istedi. Hatta ona 100 bin dinar vermeyi, Elbis-

³³ Gesta Francorum; *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in the University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962, s.25; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), I, TTK Yay., Ankara 1998, s.146-147; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, C.I, Ankara, 1990, s.7-8; Turan, 104.

³⁴ İbnü'l-Kalanisî, *Zeyli Tarihi Dimaşk*, (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.138,143.

tan'ı ona teslim etmeyi ve kızıyla evlendirmeyi vaat etti. Sultanın desteği ile Bizans İmparatoru geri püskürtüldü. Bu olaydan sonra Danişmend Gazi, sultana 100 bin dirhem gönderecektir. Ancak Elbistan'ın teslimini geciktirdi. Kızının çeyizini hazırlamakla meşgul olduğunu ve düğün gecesi Elbistan'ı ona vereceğini vaat etti. Bunun üzerine sultan, Danişmend Gazi'ye kızarak gönderdiği parayı iade ettiği gibi kendisinin ücret için değil İslam'ı korumak için ona yardıma geldiğini, dirhem ve dinara ihtiyacı olmadığını belirterek memleketine döndü. Bu arada Danişmend Gazi'nin hasta olduğu haberini alınca Elbistan üzerine yürüdü. Burayı fethettiği gibi Zibatra'yı³⁵ da aldı. Malatya üzerine yürüdü.³⁶

Thatul'un Maraş valiliğinden uzaklaştırılmasından sonra Tel-Bâşir³⁷ senyörü Joscelin de Curtenay 1104'de şehri ele geçirmiştir.1108'de ise Maraş'a Antakya Haçlı kontu Tankred hâkim olmuştur. Bir ara Keysun Ermeni senyörü Koğ Vasil'in idaresinde kalan şehre daha sonra Haçlılar yeniden hâkim oldular. Bu arada Elbistan'ı da işgal eden Haçlılar burada küçük bir prenslik oluşturmuşlardı. Haçlıların yöreyi ele geçirmesi sadece Türkleri değil Ermenileri de rahatsız etmekte idi. Ermeniler, Elbistan'da Haçlılardan baskı ve zulüm görmüşlerdi. Bundan dolayı onlar 1105'de I.Kılıç Arslan'ı Elbistan'a davet ettiler. Buraya gelen sultan şehri ele geçirerek Ermeni ahaliyi Haçlı zulmünden kurtardı. Şehri veziri Ziyaddin Muhammed'e iktâ etti. Ancak 1107'de I.Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Elbistan yeniden Haçlıların eline geçti. Haçlıların elinde bulunan yerlere Selçuklularla birlikte Dânişmendli Türkleri de seferler yaptılar. Bu sırada Türk kuvvetleri Maraş ve Elbistan'ı bir ara

³⁵ *Zibatra*: Malatya'nın Doğanşehir ilçesinin eski adı.

³⁶ Aksarayî, s.20-21; Niğdeli Kadı Ahmed, s.438-439.

³⁷ *Tel-Bâşir*: Arapça müjde tepesi anlamına gelmektedir. Fırat nehrinin batısında ve Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinin güneyinde tarihi bir kale olup I.Haçlı seferinde, Urfa ile birlikte Hristiyanların eline geçti. Urfa Haçlı Kontluğunun 1144'te İmadeddin Zengî tarafından ortadan kaldırılmasından sonra bir süre daha Hristiyanların elinde kalmış ve 1151 yılında Nureddin Mahmud Zengî tarafından alınmıştır. Bkz. Urfalı Mateos Tarihi, Dipnotları hazırlayan Ed. Dulaurier'in notu, s193, 219 nolu dipnot; Ernest Honigman, *Tell- Başir, İA, CXII, s.145-147.*

ele geçirdilerse de bu fetihler kalıcı olmadı. Haçlılar ise iyice yerleştikleri Maraş'ta bir senyörlük kurdular.³⁸

Haçlılar döneminde Maraş'ta 1114'te büyük bir deprem oldu. Deprem öyle şiddetli olmuştu ki Maraş'tan başka Antakya, Misis, Hısn-ı Mansur, Keysun, Elbistan, Raban, Samsat gibi şehirler de yıkılmıştı. Ancak depremin merkez üssü Maraş olmalıdır ki en fazla yıkım burada görülmüştü. Maraş'ta bu depremden 40.000 kişinin öldüğü, şehrin altının üstüne geldiğini kaynaklar yazmaktadırlar. Depremin şiddetinden dağlarda bulunan kilise ve manastırlar dahi yıkılmıştı. Ermeni ruhani liderleri ve ileri gelenleri Karadağ'da (Amanos dağlarının Doğu Uzantısı-Gavurdağ) Basilen Manastırında ayinde iken meydana gelen depremde manastır yıkılıp 30 papaz ile 2 rahip ölmüştü.³⁹ Bu depremden sonra Maraş Seyfüddevle'nin kurduğu Karamaraş (Namık Kemal semti) bölgesinden şimdiki yerine yeniden kurulmuştur.

4. Maraş Üzerinde Devletler Arasında Mücadeleler

Maraş'taki Haçlı idaresi döneminde şehre bir yandan Dânişmendliler diğer yandan da Selçuklular seferler düzenlediler. Ayrıca Kilikya Ermenileri de Maraş'ı Haçlılardan almak için saldırılar yapmaktan geri kalmadılar. Dânişmendli Melik Muhammed 1136'dan 1138'e kadar devam eden seferlerinde Maraş tarafını

³⁸ Süryani Mihail, 55; Turan, 151–152; Runciman, I, 150; Ernest Honigmann, "Maraş" *IA*, C.VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.314; R.Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.1.

³⁹ Fulcher of Chartres; *A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)* (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Press Knoxville, 1969, s.210; Azimî Tarihi, *Selçuklularla İlgili Bölümler*, (Çev: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988, s.39; Anonim Süryani Kaynağı, *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye Çev: A.S. Tritton; Türkçeye Çev: Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005, s.26-27; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylu Tarihi Dımaşk*, (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.191; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefîk*, ve'l-Hâfidü'l-Halîk, (Tercüme:Ali Ertuğrul), TTK Yay., Ankara 2015, s.451.

Ebü'l-Ferec, II, 354; Başkumandan Simbat, *Vekâyinâme*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler, s.51; Süryani Mihail, 60; Runciman, II, 107; Honigmann, Maraş, 314.

Haçlılardan aldığı gibi Keysun⁴⁰, Elbistan, Geben⁴¹ gibi yerleri de ele geçirdi.⁴² Ancak Bizans İmparatorunun onlara verdiği destekle bölge yeniden Haçlıların oldu.⁴³ Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud 1144'te Elbistan'ı, 1149'da da Maraş, Göksun, Besni, Ayıntab ve Dülük gibi yerleri alarak bölgedeki Haçlı hâkimiyetine son verdi. I.Mesud Maraş merkez olmak üzere bu bölgenin idaresini oğlu Kılıç Arslan'a bıraktı.⁴⁴

⁴⁰ *Keysun*: Günümüzde Adıyaman'ın Besni kazasına bağlı Çakırhöyük Kasabası olup, Ortaçağ'da önemli bir şehirdi.

⁴¹ *Geben*: Keban, Kaban, Gaban, Kapnisperti, Kapniskerti gibi isimlerle anılan ve Roma-Bizans eseri olan bu kale "*dağ geçidi*" anlamına gelmektedir. Andırın kazası ile Göksun'un Değirmendere Kasabası arasında ve Ceyhan'ın kollarından biri olan Körsulu Çayı üzerinde yüksek dağlar arasında sarp bir kayalığın üzerine inşa edilmiştir. Ermenilerin Kilikya'ya yerleşmesinden sonra Bizanslılardan alınmıştır. Şimdi Meryemçil Kalesi denen Geben, Ayas (Yumurtalık)-Ceyhan-Kadirli-Andırın üzerinden gelip Göksun ve Hurman'a uzanan tarihi kervan yolunun ağzında olup Ermenilerin Orta ve Doğu Anadolu'ya açılan gümrük kapısıydı. Texier de Kayseri- Göksun üzerinden gelip Geben, Kadirli ve Anavarza'ya inen ve buradan da Suriye'ye geçen bir yolun olduğundan bahsetmektedir. Kilikya Ermenileri ile ticari antlaşmalar yapan başta Ceneviz ve Venedikli olmak üzere Avrupalı tüccarlar deniz yoluyla Ayas'a gelip buradan Geben üzerinden Selçuklu topraklarına girerek Afşin'in kuzeyinde olan ve konumu bakımından Geben kalesine benzeyen Hurman kalesine gelirlerdi. Hurman doğu, batı, güney ve kuzey yollarının kesiştiği nokta olup Kayseri, Sivas, Malatya ve Elbistan'a yollar buradan ayrılırdı. Geben'de Ermenilere ait bir gümrük dairesi olup Orta Anadolu ile Çukurova arasında gelip giden kervanlar kale önünde durdurulup taşıdıkları ticaret eşyalarından vergi alınırdı. Sarp tepeler arasında inşa edilen bu müstahkem kalenin zaptı imkânsız gibi görünüyordu. Kilikya Ermeni prensi II. Leon zamanında Geben, Ermeni prensliğinin en önemli malikânelerinden biri olup Leon adlı başka bir senyöre aitti. Son Kilikya Ermeni prensi VI. Leon, Memluk sultanı Melikü'l-Eşref Şaban'ın Çukurova'yı ele geçirmesi sırasında buraya sığınmıştı. Kale iki yıl Memlukler'e dayanmış ve 1375'te açlıktan teslim olmaya mecbur kalan VI. Leon Kahire'ye götürülmüştür. Buradan da kurtularak Paris'e gitmiş ve orada ölmüştür. VI. Leon'un Çukurhisar Kalesi'ne sığınıp burada Memluklere teslim olduğu da ileri sürülmektedir. Bkz.Vahram, *Vekâyinâme*, Ed. Dulaurier'in notları.; Charles Texier, *Küçük Asya*, C.III, (Çev:Ali Suat), (Hazr: Kâzım Yaşar Kopruman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002, s.136, 141; Turan, 314 dipnot, 105; "Geben", *İ.A.*, C.IV, Eskişehir 1997, s.761-762; Kaşgarlı, 114-116.

⁴² Turan, 174, 175, Simbat, 54.

⁴³ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1995, s.12-14; Ionnes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, (Yayına Haz: Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 2001,s.11-14

⁴⁴ Anonim Süryani Kaynağı, 72; İbnü'l-Kalanisî, 305-306; Ebü'l-Ferec, II, 386; Süryani Mihail, 123, Runciman, II, 272-274; Honigmann, Maraş, 314.

II. Kılıç Arslan'ın sultanlığı döneminde (1155–1192) Dânişmendli Türkleri atabey Nureddin Mahmud Zengî ile ittifak yaparak Maraş'a saldırdılar. Bir ara Elbistan onların eline geçtiyse de Selçuklular yeniden burayı aldı. 1156'da Musul Atabeyi Nureddin Mahmud Zengî Selçukluların elinde bulunan Ayıntab, Nehrü'l-Cevaz,⁴⁵ Tel-Bâşir, Marzuban, Bire,⁴⁶ Kefersud ve Maraş'ı ele geçirdi. Ancak o, Haçlıların Suriye'de topraklarına saldırısı üzerine bölgeden çekildi. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan da buralarda yeniden hâkimiyet sağladı.⁴⁷ 1172 yılında Nureddin Mahmud Zengî, Maraş'ı tekrar zaptetti. Bu duruma razı olmayan II. Kılıç Arslan ile Nureddin karşı karşıya geldiler. İki tarafın ordusu Ceyhan nehri kenarında karşılaştı. Devrin ileri gelen âlimlerinin araya girmesi ile Haçlıların bölgede Müslümanlara yaptıkları katliam ve zulümler dururken, boş yere Müslümanların birbirini kırmasının doğru olmayacağı ileri sürülerek, savaş önlendi. İki taraf arasında bir antlaşmaya varılarak Maraş, Zengîlere bırakıldı. Ancak kısa bir süre sonra Nureddin Mahmud Zengî'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melikü's-Salih zamanında Maraş, Selçuklulara iade olundu.⁴⁸ Daha sonra Zengîlerin yerini alan Selahuddin Eyyûbî zamanında Maraş'ın güneydoğusuna doğru uzanan topraklar üzerinde Eyyûbî- Selçuklu çekişmesi başlamıştır. Selçuklular Maraş üzerinde denetimlerini kurarken Samsat, Raban ve Besni gibi yerleri Eyyûbîlere terk etmişlerdi.⁴⁹

5. Maraş Uç Beyliğinin Kurulması

Selçuklu yönetimi, Maraş ve etrafında bulunan şehirlere özel bir önem vermiştir. Çünkü Selçuklu ülkesinin emniyetinin sağlanması ve ticaret yollarının kontrol edilmesi için söz konusu yerlerin elde tutulmasının stratejik bir ehemmiyeti olduğu gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kilikya üzerinden Selçuklu toprakla-

⁴⁵ *Nehrü'l-Cevaz*: Gaziantep ile Nizip arasında bulunan ve aynı adı taşıyan çayın kenarında yerleşim merkezi.

⁴⁶ *Bire*: Birecik kazası.

⁴⁷ Sevim, 30.

⁴⁸ M.Halil Yinanç, Maraş Emirleri, *TOEM*, 1340, Nr. 6 (83), s.346.

⁴⁹ Süryani Mihail, 260–261

rına yapılacak saldırıların da ekseriyetinin Maraş bölgesinden geldiği görülmekteydi. Yine bu sırada başta Antakya olmak üzere Suriye sahil şeridinde bulunan şehirlerin Haçlıların ve Çukurova'nın da Ermenilerin elinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda Maraş'ın elde tutulmasının stratejik ehemmiyeti artıyordu. Bu sebeplerden dolayı Selçuklular, hanedana mensup bir melik ya da en seçkin komutanlarını Maraş ve Elbistan'a göndermekteydiler. I. Mesud, oğlu II. Kılıç Arslan'ı Maraş ve Elbistan valisi yaparken, II. Kılıç Arslan da oğlu Mugiseddin Tuğrulşah'ı Elbistan melikliğine atamıştı.⁵⁰ I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanından itibaren ise Elbistan doğrudan doğruya Konya merkeze bağlanarak buradan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. Maraş Uç Beyliğinin güçlenmesi ve Elbistan'ın iç kesimlerde kalması sebebiyle böyle bir uygulamaya gidilmişti. Elbistan'ın batısı Göksun, güneyi Maraş ve güneydoğusu Adıyaman, Maraş Uç Beyliğine bağlı olduğu için güvenliği sağlanmış oluyordu. Pek çok meşhur Selçuklu ümerası Elbistan'a vali olarak tayin edilmişti. Onların yaptıkları eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu valilerden bazıları şunlardır: Hüsameddin Yusuf, Mübârizüddin Çavlı, Kamereddin Kâmyâr, Feleküddin Halil, Emir Alamâddin ve Seyfûddin Ebû Bekir Candar.⁵¹

Maraş ve çevresinde Bizans İmparatorluğu zamanında birçok kale inşa edilmişti. Özellikle Bizanslılar Müslümanlar ile Maraş çevrelerinde uzun süre mücadele etmişlerdi. Onlar İslam ordularının Anadolu'nun orta kısımlarına ilerleyişlerini durdurabilmek için Torosların orta ve doğu kısımlarına pek çok savunma amaçlı kale yapmışlardı. Daha sonraları bu kaleler bölgeye gelen Ermenilerin eline geçmiştir. Kilikya Ermenileri Sis'teki büyük prence bağlı olarak söz konusu kalelerde küçük derebeylikler kurmuşlardı. Bunlardan bazılarının Andırın- Göksun- Zeytun- Bertiz-Engizek ve Göynük'e kadar uzanan dağ silsilesinde olduğu görülmektedir. Ermeni tarihçi Simbat vekâyinâmesinde bugün isimleri bilinen bazı kale ve senyörlerinin isimlerini saymaktadır. Bunlar: Geben piskoposu ve

⁵⁰ R.Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 2; Selim Kaya, 9, 18.

⁵¹ M. Halil Yinanç, *Elbistan*, 226.

Arek manastırı reisi senyör Grigor⁵², Berdus piskoposu senyör Stepannos, daha sonra Berdus senyörü baron Leon ve oğlu Grigor⁵³, İnguzud(Engizek- Çevizlik) piskoposu senyör Mikhitar ve daha sonra senyör baron Baudouin,⁵⁴ Gançi⁵⁵ senyörü baron Aşot sonra Konstantin, Harun senyörü baron Leon ve Açe veya Ane senyörü baron Henri,⁵⁶ Fornos senyörü baron Apulfgarip,⁵⁷ Şoğagan⁵⁸ senyörü baron Cofri (Geoffroy)'dir.

II. Kılıç Arslan 1155'te sultan olduktan sonra, daha önce kendisinin idare ettiği Maraş'a adını bilmediğimiz bir kişiyi vali tayin eder. Bu sırada Dânişmendlilerden Yağbasan⁵⁹ (Yakup Aslan) Elbistan yöresine girerek Selçukluların elinden burayı aldığı gibi, Urfalı Mateos'un verdiği bilgiye göre bu yöreden 70 bin insanı da alıp memleketine götürmüştü. Bunun üzerine sultanın sefere çıkmasıyla Yağbasan çekilmiş ve yeniden Elbistan bölgesi Selçukluların eline geçmişti.⁶⁰

⁵² *Arek*: Geben ile birlikte aynı şahıs tarafından idare edildiğine göre Torosların doğusunda olduğu tahmin edilen bu kale buraya yakın bir yerdir. Bkz. Simbat, 69.

⁵³ *Bertiz* bölgesi, Urfalı Mateos da Bertiz mevkiinin mukaddes bir yer olduğunu yazmaktadır. Bkz.Urfalı Mateos, 315-316; Simbat, 70-71.

⁵⁴ *İnguzud*: Engizek Dağı tarafında bir yer. Bol cevizli anlamına gelmektedir. Bkz.Simbat, 70; Ernest Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (Çev: Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1970, s.83.

⁵⁵ *Gançi*: Bugünkü Çukurhisar Kalesi olup Hanga ve Hange şeklinde de yazılmaktadır. Büyük bir kale olduğu anlaşılan buraya büyüklüğünden dolayı "Castrum Magnum" denmiştir. 1320 tarihinde bu kalenin sahibi naip Oşin'in kardeşi olan Giaudin(Guy) idi. Kilikya Ermeni krallığının ortadan kalkmasından sonra, bu kale son başkumandan Hetum ile karısı Zarman'ın malikânesi olmuştur. Bu kalenin mevkiine bu gün Çukurhisar diyorlar. Son Ermeni idarecisi olan VI. Leon bu kalede Memluklere teslim olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Simbat, 71.

⁵⁶ *Harun*: Bugünkü bildiğimiz Haruniye, Açe ise ona yakın dağlık Kilikya'da Ceyhan'ın orta vadisinde bir kale olmalıdır. Bkz. Simbat, 70-71.

⁵⁷ *Furnus*: Maraş'a bağlı aynı adı taşıyan çayın üzerinde bulunan Fırın Kalesi bkz. Simbat, 71.

⁵⁸ *Şoğagan Manastırı*: Geben Kalesi etrafında yüksek bir dağ üstünde bulunan bir kale ve manastırın adı. Bkz.Simbat, 71.

⁵⁹ *Yağbasan*: Düşman basan anlamına gelen bu isim hala Gökşun'un kuzey batısında Yağbasan bölgesinde yaşatılmaktadır.

⁶⁰ Urfalı Mateos, 313-314.

Bu dönemde 1156'da Kilikya Ermeni prensinin kardeşi ve Karadağ (Amanoslar) senyörü Stefan Maraş'a gelip adamlarını Ermeni ahalinin evlerine gizlemişti. Sabah olduğunda onlar, kale kapısı açılınca içeri girip kale kapısı ve dış duvarları tutup içeride kalanları yakalamışlardı. Türklerin gelmekte olduğuna dair haberler ulaşınca Ermeniler korkmuşlardı. Ermeniler hem içeridekilerle hem de dışarıdakilerle çarpışmaktan korkarak şehri yağma edip evleri ve götüremeyecekleri her şeyi yakmışlar, bütün ahaliyi de yanlarına alıp kaçmışlardı. Götürülenler arasında Ermeni, Süryani halkın yanında Bar Dionysius Çalibi adlı bir de Süryani papazı vardı. Bu papaz günümüze ulaşmayan, Stefan ve Ermenilerin Maraş'ı işgali ve yaptıkların zulümleri anlatan, üç risale yazmıştır. Bu sırada Maraş'ta Ermenilerin yanında Süryani halkın da yaşadığı anlaşılmaktadır. Şehrin imdadına yetişen II. Kılıç Arslan yıkık ve harap hale gelmiş bir yerle karşılaşmış, burada yaşayan Hristiyanlara iyi davranarak kaçan ve dönen Ermenilerin evlerine, çiftliklerine ve meyveliklerine dokunmamıştı. O, sadece Ermenilerle işbirliği yapan bir papazı öldürttü. Buradan Keysun taraflarına yürüyen Selçuklu ordusu yerlerinden kaçan ahaliyi yeniden yurtlarına yerleştirdi. Selçukluların kararlılığı karşısında zor durumda kalan Ermeniler pişman oldular. Hattâ Maraş ile Elbistan arasında bulunan Pertus⁶¹ Kalesi Stefan ve kardeşi Toros'un rızasıyla II. Kılıç Arslan'ın dostluğunu kazanmak için Türklere teslim edildi.⁶² Sultan Ermenilerin bu tutumu karşısında Pertus Kalesi'ni yeniden onlara verdi. 1165'de II. Kılıç Arslan, Elbistan ve Darend'e'yi Dânişmendlilerin elinden aldı. Bu sırada Ermeni Prensi Toros da Maraş'ı yağmalayıp 400 Türkü esir almıştı. Ermeni prensi bunları, Nureddin Mahmud'un elinde

⁶¹ *Pertus*: Kaynaklarda Partus, Bartus ve Pertus diye geçen kaledir. Ortaçağ'da Ermeniler tarafından işgal edilen Bertiz şehri ve kalesi önemli bir müstahkem yerd. Günümüzde bir bölge adını almış olan Bertiz, Kahramanmaraş'a bağlı olup Ahır Dağ'ının kuzey ve kuzeydoğu taraflarına düşmektedir. Bazı araştırmacılar Bartus'u yanlış olarak Andırın ile Geben arasında göstermektedirler. Bkz. İbn-i Furat, *Tarihu İbni'l-Furat*, C.V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Basra 1970, s.260; Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, 61.

⁶² Urfalı Mateos, 315; Ebü'l-Ferec, II, 395; Vahram Vekâyinâmesi, 13; Süryani Mihail, 179; M. H.Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.346; Turan, 199.

bulunan Hristiyanlarla değiştirmek için ona başvurarak onları teslim etmediği takdirde, Türkleri öldüreceğini bildirdi. Bunun üzerine Nureddin, Hristiyanları fidye karşılığında salıvermiştir.⁶³

II. Kılıç Arslan, Kilikya Ermeni Prenslığı, Antakya Haçlı Prenskepliği ve Suriye Eyyübî melikleri arasında kalan Maraş ve çevresine özel bir önem verdi. Bilhassa Maraş-Adana-Kayseri arasındaki üçgenin dağlık mevkide kurulan ve merkezi Sis (Kozan) olan Ermeni Prenslığı kuvvetleri sürekli Selçuklu topraklarına saldırılar yapıyorlardı. Bunlara karşı koymak için düzenlenen seferlerde bölgenin dağlık olmasından dolayı kesin netice alınamaması yüzünden sultan, Maraş'ta bir uç beyliği kurmak için harekete geçti. Maraş şehri stratejik bir konuma sahip olup, Güney Anadolu ve Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya yapılacak askeri seferlerin veya ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. Bu bakımdan Maraş sınırlarından veya yakınından dört önemli kervan yolu geçmekteydi. Bunlardan birincisi Kayseri-Sarız-Göksun-Maraş- Halep, ikincisi Kayseri, Elbistan, Malatya, üçüncüsü Kayseri-Sarız veya Karakilise- Hurman-Elbistan- Akçaderbend⁶⁴-Göynük⁶⁵.

⁶³ Ebü'l-Ferec, II, 402.

⁶⁴ *Akçaderbend*: Selçuklu kaynaklarında sık sık geçen burası Elbistan ile Göynük (Hades) arasında bulunan tarihi bir geçittir. Günümüzde Nurhak-Elbistan yolunun paralelinde kalan ve kullanılmayan bu geçidin yakınında Derbend adlı bir köy de bulunmaktadır.

⁶⁵ *Göynük (Hades)*: Pazarcık ile Çağlayancerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğaz ağzında olup, şimdiki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. İslam-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Haleb-Dülük- Elbistan- Kayseri askerî ve ticaret yolunun üzerinde bulunan başta Akçaderbend olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkideydi. Hades, Göynük, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades de deniyordu. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük de dendiği iddia edilmektedir. Hades, Hamdânilerin elinden Bizanslılar tarafından geri alınmış ve Selçukluların Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçmiştir. Ancak Moğol İstilası sırasında, Hades Ermeniler tarafından işgal edilir. Memluk sultanı Baybars tarafından 1273'te yeniden fethedilen Hades zamanla harabe hale gelmiş ve terk edilmiştir. Bkz. Faruk Sümer "el-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül, 1993,s.4-8. Merhum Faruk Sümer Hoca, Hades'in bugün o yörede Göynük adı ile var olan köyde olduğunu yazsa da, Hades'in Bozlar Kasabası'nda olduğu, buradaki camii ve şehir surlarının kalıntılarından anlaşılmalıdır. Hades'in XIII. yüzyılda tamamen yıkıldıktan sonra burada yaşayan halkın Göynük'e gittiği anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği zama-

Dülük⁶⁶-Haleb yolu idi.⁶⁷ Dördüncüsü ise Ayas-Misis- Andırın-Geben üzerinden gelip Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'ya açılan yoldu. Bu yol Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan topraklardan geçmekteydi. Ayrıca Haleb-Akçaderbend-Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) üzerinden Malatya'ya giden bir yol daha vardı.

5.1. Hüsameddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan, Maraş ve yöresinde yaşayan Türkmenleri teşkilatlandırıp bir idari düzen içinde yönetmek, Antakya Haçlıları ve Kilikya Ermenilerinin saldırılarına karşı bir savunma noktası oluşturmak ve Eyyûbîlerin bu bölgeye karşı girişecekleri hareketi önlemek için Maraş uç beyliğini kurdu. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkan sonuca göre Türkiye Selçuklularının 3 uç beyliğinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Anadolu'nun batısındaki Türkmenlerin teşkilatlandırılmasından ibaret olan Batı Uç beyliği, ikinci Kastamonu (Kuzeybatı) Uç beyliği ve üçüncüsü de Maraş Uç Beyliğiydi (Antakya Haçlı ve Kilikya Ermeni sınırı).⁶⁸ Daha sonra bu uç bölgelerinin beşe çıktığı da ileri sürülebilir. Özellikle Alanya ve Antalya taraflarının fethiyle sahil Uç bölgesi de oluşturulmuştur.⁶⁹

Bu uç beyliğinin ne zaman kurulduğu belli değildir. Ancak tahmini olarak 1176'da Miryokefalon Savaşı'nın kazanıldığı tarihten sonra olması muhtemeldir. II. Kılıç Arslan, tahta geçtikten sonra Kayseri, Sivas ve Malatya Dânişmendli melikleri ile mücadeleye girişmişti. Sultana karşı kardeşi Şahinşah'ın da katılımıyla Dânişmendli meliklerinden başta Sivas emiri Yağıbasan olmak üzere,

nında Göynük'ün içinde, cami ve hamamı olan küçük bir kasaba olduğu görülmektedir. Bkz. Refet Yınaç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988, s.242-243

⁶⁶ *Dülük*: Gaziantep'in 10 km kuzey batısında Kahramanmaraş yolu üzerinde olup, X-XII. yüzyıllar arasında önemli bir yerleşim yeri idi. Bugün Dülük Baba olarak bilinmektedir. Bkz. Sümer, Yabanlu Pazarı, 64.

⁶⁷ Sümer, Yabanlu Pazarı, 4.

⁶⁸ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmanın Rolü*, TTK Yay., Ankara 2011, s.45.

⁶⁹ Kaymaz, s.46.

Bizans, Kilikya Ermenileri, Haçlılar, Zengîler ve Artuklular gibi devletlerin katılımıyla arka arkaya ittifaklar kurulmuştu. Bu süreç içinde zaman zaman Maraş ve Elbistan bölgesi de Selçukluların elinden çıkmıştı. Yine Maraş'ın güneydoğusunda bulunan yerlere de önce Zengîler daha sonra da Eyyûbîler göz dikmişti. II. Kılıç Arslan ülkesine karşı girişilen bütün muhalefet ittifaklarını bertaraf ederek 1168–1178 yılları arasında Kayseri, Zamantı, Sivas, Elbistan ve Maraş şehirlerini tamamen hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Elbistan'a oğlu Mugisüddin Tuğrulşah'ı melik olarak görevlendirirdi. Mugiseddin Tuğrul uzun yıllar Elbistan'da bulundu. Burası bir meliklik merkezi oldu. Elbistan'da bir kale, saray, darüşşifa, medrese ve camii inşa edilerek şehir imar edildi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahtını kaybedince buraya gelip bir müddet kalmıştır. Maraş'ı da ümerasından Emir Hüsameddin Hasan Bey'e verdi.⁷⁰ Claude Cahen, Selçukluların XII. yüzyılda Suriye sınırları dolaylarındaki Maraş Eyaletini geçici ya da sürekli olarak timar (iktâ) düzeyine çıkardıklarını, bu düzeyi on üçüncü yüzyılda da koruduklarını belirtmektedir.⁷¹ Hüsameddin Hasan Bey'e iktâ edilen Maraş, onun ölümünden sonra oğullarına intikal edecekti. Bu şahsın II. Kılıç Arslan'ın emirlerinden biri olduğunun dışında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ayrıca onun Maraş ve çevresindeki idarî, siyasî ve imar faaliyetleri hakkında da bilgi mevcut değildir.

5.2. Melik İbrahim

Hüsameddin Hasan Bey'den sonra yerine geçmesi gereken oğlu Melik İbrahim'in⁷², Maraş emirliğine tayin edilip edilmediği

⁷⁰ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), 346; Turan, 311; R.Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 2.

⁷¹ Cahen, 237.

⁷² *Melik*: Maraş emiri Hüsameddin Hasan'ın oğlu İbrahim ve onun da oğlu Nusretüddin, Melik unvanı ile anıldığına göre bu aile bir hükümdar soyundan gelmiş olmalıdır. Bkz. İbn Bibi, I, 133. Arapça olan melik hükümdar, Farsça ise şah manasına gelmektedir. Ortaçağ'da hâkimiyet süren Türk kökenli hükümdar sülaleleri tarafından kullanılan melik, Selçuklu, Artuklu ve atabeylikler devletlerinde bir şeref ismi ile de bir arada kullanılan bir hükümdar unvanıdır. Bkz. M. Plessner, "Melik", *İA*, C.VII, s.664–665; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473

bilinmiyor. Osman Turan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğulları I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubâd arasındaki taht mücadelesinde rol oynayan Melik İbrahim'in Hüsameddin Hasan Bey'in oğlu olduğunu belirtmektedir. Buna göre Hüsameddin Hasan Bey'den sonra oğlu Melik İbrahim değil de Maraş Emirliğine onun oğlu Nusretüddin Hasan b. İbrahim getirilmiştir.⁷³ Bu durum iki sebepten kaynaklanmış olabilir. Bunlardan biri, Melik İbrahim, I. İzzeddin Keykâvus'a muhalif olup da kardeşi I. Alâeddin Keykubâd'ı desteklemiş olmalıdır. Oğlu Nusretüddin Hasan'ın ise I. İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğu bellidir. Bundan dolayı Melik İbrahim, sultan tarafından Maraş emirliğine getirilmeyip oğlu getirilmiş olabilir. İkincisi ise bu sırada Maraş'ın Ermeniler tarafından işgali Melik İbrahim'in babasının iktâını elde etmesine mani olmuş olabilir. Nihayet üçüncü bir ihtimal de herhangi bir sebeple Franklara esir düşmüş olması ihtimaldir. I. İzzeddin Keykâvus'un 1216'da Antalya kuşatması sırasında Melik İbrahim'in de adı geçmektedir.

M.Halil Yinanç, Nusretüddin Hasan Bey'in yaklaşık yarım asır kadar Maraş emirliğinde bulunduğunu ifade etmektedir.⁷⁴ Bu bilgi doğruysa Nusretüddin Hasan Bey'in 1185'den sonra Maraş Emirliğine getirilmiş olması lâzımdır. Ancak onun bu kadar uzun süre Maraş Emirliğinde bulunmadığını tahmin ediyoruz. Olsa olsa bu yarım asırlık süre dedesinin emirliği ile birlikte olmalıdır. Ondan sonra Maraş Emiri olan iki oğlunun birincisi 7 yıl, ikincisi ise 17 yıl Maraş Emirliğinde bulunmuştur.

Maraş Uç Beyliğinin ilk emiri olan Hüsameddin Hasan'ın görevinin ne zaman sona erdiği de açıkça belli değildir. 1186'dan sonra da Maraş birkaç defa Selçukluların elinden çıkmıştır. 1208-9 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Maraş'ı yeniden Ermenilerden aldığı ve buraya Hüsameddin Hasan Bey'i yeniden emir atadığı ifade edilmektedir. Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Çünkü bu sırada Hüsameddin Hasan Bey'in hayatta olmadığını ve Maraş

⁷³Turan, 311.

⁷⁴ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), 346.

emirliğine atanan kişinin de torunu Nusretüddin Hasan Bey olduğunu düşünüyoruz. 1211’de Nusretüddin Hasan Bey’in Maraş emirliğinin başında olduğu görülmektedir. Bu şahsın aynı tarihte I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ölümü ve iki oğlu arasındaki taht mücadelesinde, I. İzzeddin Keykâvus’u sultan seçtirecek kadar nüfuz sahibi olduğu bilindiğine göre çok önceden beri Maraş Emiri olmalıdır.

5.3. Nusretüddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan’ın Maraş Uç Beyliğini kurduğu sırada, Maraş üzerinden Türkmenler Kilikya Ermenileri üzerine akınlarına devam ediyorlardı. II. Kılıç Arslan 1180 yılında Kilikya mıntıklarında hayvanlarını otlanan Türkmenlere saldıran Ermeniler üzerine sefer yapmaya karar verir. İbn Tagribirdî’nin belirttiğine göre sultan, Ermeniler üzerine yapılacak sefere Eyyûbîleri de davet etmek için Kahire’ye elçiler gönderir. Selçuklulara yardım etmeye karar veren Selahuddin Eyyûbî ordusu ile Maraş’a kadar gelerek, Ermeni Prenslüğünün üzerine Kılıç Arslan ile beraber sefere çıkar.⁷⁵ Birleşik Selçuklu ve Eyyûbî ordusu Ermenilerin yaşadığı şehirler üzerine yürüyüp tahrip etmiş ve Ermeni Prensi II. Rupen aldığı Türk esirleri serbest bırakmak ve tazminat ödemek şartıyla barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Ermeni Prensinin barış isteği II. Kılıç Arslan ve Selahuddin Eyyûbî tarafından kabul edilmiş ve seferin tamamlanmasından sonra Selahuddin Eyyûbî ordusuyla birlikte ülkesine dönmüştür.⁷⁶

1187 yılında Malatya ve Kayseri yörelerinden ayrılan 5.000 Türkmen süvarisi, Rüstem Bey adlı liderlerinin emrinde Maraş üzerinden Ermenilerin elinde bulunan yerlere saldırırlar. Ancak bölgenin sarp ve dağlık olması, geçitlerin Ermeniler tarafından tutulması yüzünden başta Rüstem Bey olmak üzere birçok Türkmen öldürülür.⁷⁷ Bu hadise yaşanırken Maraş emirliğinin başında bulunan ki-

⁷⁵ İbn Tagribirdî, *en-Nücumü’z-Zahire* (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), C.VI, Beyrut, 1992, s. 24.

⁷⁶ Ebü’l-Ferec, II, 426.

⁷⁷ Ebü’l-Ferec, II, 447–448; Simbat, 63.

şinin bu mücadelede rolü olup olmadığı bilinmemektedir. II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, Ermeni prensi II. Leon, sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgasından istifa ederek Türklerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirmişti. Hattâ Süryani Mihail'in verdiği bilgiye göre Anadolu'da 72 müstahkem yer Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Bu kalelerden bazıları da Bizans'a aitti. Müellif, II. Kılıç Arslan'ın oğlu Elbistan meliki bulunan Mugiseddin Tuğrulşah'ın bile II. Leon'un yanına giderek ona tabi olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Ancak bu bilgi diğer kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Kilikya Ermenilerinin Türk topraklarına saldırılarının devam etmesinden dolayı 1199'da Rükneddin Süleyman Şah, onların üzerine yürümüş ve mağlup ederek Selçuklulara tabi hale getirmişti.⁷⁹

1204'de Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü ve yerine çocuk yaşta bulunan oğlu III. Kılıç Arslan'ın geçmesi üzerine Kilikya Ermeni Prensi II. Leon Selçuklu tabiiyetinden çıkarak Türk topraklarına saldırır. O, 1205'te Göksun ve buraya yakın bazı yerleri işgal ederek Elbistan'a kadar gelmiş ve Türkleri esir edip mallarını yağmalamıştı.⁸⁰ II. Leon, Anadolu ve Suriye'de saldırılarına devam ederek Aralık 1205-Ocak 1206'da Antakya'nın kuzeyindeki Derbsâk'ı ele geçirip yakmış ve halkını da esir etmişti. Bu tarafta Ermeniler ilerlemelerine devam ederek Haleb yakınlarına kadar sokulmuşlar, bölgede yaşayan Türkmenleri öldürüp mallarını yağmalamışlardı. Bu defa da Amik ovasından kuzeye doğru yönelen Ermeni kuvvetleri Maraş yakınlarına kadar gelerek birçok yeri yağmalayıp bölge halkını esir edip bir kısmını da öldürmüşlerdi.⁸¹ Ermenilerin ele geçirdiği Haleb yakınındaki beldelerle Antakya yakındaki Derbsâk, Haleb Eyyübî meliki Melikü'z-Zâhir'in elindeydi. Maraş ve Göksun çevreleri ise Selçukluların elindeydi. Melikü'z-

⁷⁸ Süryani Mihail, 291; Ebü'l-Ferec, II, 466.

⁷⁹ Bkz. Simbat, 74; Ali Sevim, 33; Kaşkarlı, 112.

⁸⁰ Simbat, 76; Ersan, 161-162; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay., Ankara 2006, s.133

⁸¹ Kaya, 133.

Zâhir Ermenilerin üzerine yürüdüyse de II. Leon onunla çatışmadan kaçmış ve elde ettiği ganimetlerle Kilikya'ya dönmüştü.⁸²

Ermenilerin Selçuklu ve Eyyûbî topraklarına saldırıları bir türlü hız kesmiyordu. Bu saldırılar sebebiyle Anadolu ve Suriye şehirleri arasındaki ticaret yollarının güvenliği sarsılmış ve tüccarlar zarar etmeye başlamışlardı. II. Leon 1207-1208'de Göksun üzerinden Elbistan'a kadar ulaşmış, şehri kuşatmış fakat alamamıştı. Ancak bölgede önemli ölçüde tahribat ve yağmada bulunmuştu.⁸³

Kilikya Ermenilerinin Göksun ve Elbistan'daki tahribatları, arkasından da Maraş'ı yağmalayıp Haleb'e kadar inmeleri sebebiyle Selçukluların Ermeniler üzerine bir sefer yapmaları zaruri hale gelmişti. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ordusunu toplayarak Maraş'a geldi. Selçuklu ordusu mükemmel bir şekilde donatılmıştı. Ermeni sınırında bulunan Maraş devamlı saldırılara maruz kalmaktaydı.⁸⁴ I. Gıyâseddin Keyhüsrev onlara ağır bir darbe indirmek niyetindeydi. Bu amaçla Ermenileri iki ateş arasında bırakmak için Haleb Eyyûbî hükümdarı Melikü'z- Zâhir'e ittifak teklif etti. Selçuklu sultanı Eyyûbî hükümdarına elçi yollayarak asker göndermesini istedi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir Seyfeddin İbn Alemüddin ve İzzeddin Aybek komutasında bir ordu gönderdi. Birleşik Eyyûbî ve Selçuklu ordusu Kilikya Ermenilerinin üzerine yürüdü. Bu çatışmalar sırasında başta Maraş ve Pertus Kalesi olmak üzere birçok yer Ermenilerin elinden alındığı gibi bu kalenin senyörü olan Ermeni prensin oğlu Gregorie de esir edildi. Bilhassa Maraş ve Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Pertus Kalesi'nin alınması, Ermenilerin morallerini bozdu. Bu arada kış ayları yaklaştığından dolayı sultan ertesi yıl yeniden seferden yapmak kaydıyla geri dönmüştü. Ermeni Prensi Leon ise Eyyûbî Melikleri el-Adil ve ez-

⁸² İbnü'l- Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, (Büyük İslam Tarihi), C.XII, (Çev: A. Ağırakça, A. Özaydın), Bahar Yay., İstanbul 1987, s.195-196; Ebû Şâme, *Zeylû'r- Ravzateyn*, (Neşr: es-Seyyid Aziz el-Attar el-Hüseyni) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947, s. 53.

⁸³ Simbat, 76, Kaya, 134.

⁸⁴ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Ya.: R. Yinanç), TTK Yay., Ankara 2014, s.14.

Zâhir'e başvurarak barış istedi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Müslüman esirlerin serbest bırakılması, tazminat ödenmesi ve Haleb sınırlarına bir daha tecavüz edilmemesi şartıyla onun barış isteğini kabul etti. Bundan sonra Ermeni Prensi Selçuklu sultanına tabi olarak onun adına sikkeler kestirmiştir.⁸⁵ Ermenilerden alınan Pertus Kalesi de Nusretüddin Hasan Bey'e tevcih edilmiştir.⁸⁶ Bu sefer neticesinde Selçukluların Maraş bölgesindeki hâkimiyeti pekişmiştir.

1211 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bizans İmparatoru Laskaris'le Alaşehir'de yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine Selçuklu tahtına hangi oğlunun geçeceği konusunda münakaşa çıkmıştı. Tahtın namzedi sultanın üç oğlundan Malatya meliki İzzeddin Keykâvus mu, Tokat meliki Alâeddin Keykubâd mı yoksa Koyluhisar meliki Celaleddin Keyferîdûn mu sultan olacaktı. İşte bu sırada ümeranın en nüfuzlularından biri olan Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey, İzzeddin Keykâvus tarafına ağırlığını koyarak onun sultan olmasını teklif etti. Bunun üzerine diğer beyler de onun teklifini kabul ederek I. İzzeddin Keykâvus'u sultan yaptılar.⁸⁷ Böylece başta Maraş emiri Nusretüddin Hasan Bey olmak üzere ümeranın çoğunluğunun desteğini elde eden I. İzzeddin Keykâvus'u sultanlık yarışını kazanmış oldu.⁸⁸ I. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasında bü-

⁸⁵ Gorigoros Senyörü, 12; İbnü'l Verdi, *Tarihu İbni'l- Verdi*, C.II, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1996, s.124; İbn Tagribirdî, en-Nücumü'z-Zâhire, C.VI, s. 168; İbn Furat, *Tarihu İbni'l-Furat*, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdad, 1970, s. 260; Turan, 286–287; Ali Sevim, 34; Kaşgarlı, 112; Ersan, 163-164; Kaya, 134.

⁸⁶ Turan, 286.

⁸⁷ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus(1211-1220)*, TTK Yay., Ankara 1997, s.21.

⁸⁸ Meşhur Selçuklu tarihçisi İbn Bibi, Nusretüddin Hasan Bey'in Selçuklu ümerası arasında ne kadar büyük bir itibar sahibi olduğunu şöyle anlatmaktadır. "... yüzü goncadan daha güleç, eli yağmur bulutundan daha cömert, ihtiyaç gecelerinin karanlığında sıradan ve seçkin kimselerin dünyasında ay ışığı gibi parlayan, sahip olduğu toprak parçasının darlığına rağmen kalbi denizden daha geniş, dergahi cennet bahçesi kadar güzel ve huzur verici, devletin alnında Feridun (İran efsanelerinde ve Şehnâme'de geçen yiğitliğiyle tanınmış padişah)'un büyüklüğü ve Kısra (Sasani Padişahı Hüsrev-i Anuşirvan'ın lakabı)'nın haşmeti bulunan, hiç kimsenin nimetlerinden faydasız kalmadığı, kendisine başvuran hiçbir düşkünün ebedî bir refaha kavuşmadan yanından ayrılmadığı, bu dünyadan kazandığı şöhrete hiçbir padişahın ve sultanın sahip olmadığı Maraş Meliki Emir Nusretüddin el-Hasan b. İbrahim'in –Allah adını her zaman dünyada iyilikle anılmasını sağlasın, onu ahrette en yüksek derecelere yükseltsin- şa-

yük rol sahibi olan Nusretüddin Hasan Bey onun zamanında Maraş emirliğine devam etmiştir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu I. Alâeddin Keykubâd mağlubiyeti kabul etmeyen bir mizacı sahipti. Bundan dolayı ağabeyinin sultanlığına karşı çıkarak Kayseri'de onu kuşattı. I. Alâeddin Keykubâd Erzurum meliki amcası Mugîseddin Tuğrulşah ve Kayseri'yi vermeyi vaat ettiği Kilikya Ermeni prensi II. Leon'nu da yanına alarak sultana karşı harekete geçmişti. Ayrıca bazı ileri gelen ümeradan da ona destek vardı. I. İzzeddin Keykâvus kendisine karşı oluşan bu ittifakı yanına aldığı Mübârizüddin Çavlı, Zeyneddin Beşâre, Mübârizüddin Behramşah, Celâleddin Kayser ve Nusretüddin Hasan Bey gibi ileri gelen komutanları sayesinde bertaraf etmeyi başardı. Ermeni prensine para, erzak ve ülkesine I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı boyunca dokunmayacağına dair bir ahitname verilerek I. Alâeddin Keykubâd'a verdiği destek kesildi. Kendi hâkimiyet sürdüğü Erzurum'un tehdit altında olduğunu iddia eden Mugîseddin Tuğrulşah da I. Alâeddin Keykubâd'ı yalnız bıraktı.⁸⁹ Bunun üzerine I. Alâeddin Keykubâd ağabeyini kuşattığı Kayseri'yi terk ederek Ankara'ya çekildi. Daha sonra da burada yakalanarak Minşar Kalesi'ne bir müddet sonra da başka bir kaleye nakledilerek ağabeyi ölünceye kadar hapiste tutuldu. I. İzzeddin Keykâvus kardeşinin tehlikesini bertaraf ettikten sonra ümerasına iktâlar dağıttı. Elbistan şehri Mübârizüddin Behramşah'a iktâ edildi.⁹⁰ Maraş'ta ise Nusretüddin Hasan Bey emirliğine devam etti.

I. İzzeddin Keykâvus 1216'de Antalya'yı yeniden fethetti. Yukarıda bahsi geçtiği gibi bu sırada Antalya'da Maraş Emiri olarak adı geçen, fakat hiçbir zaman emirliğinin başına geçemeyen Melik İbrahim b. Hüsameddin Hasan'ın sultana karşı itaatsizlik içinde

hadet parmağı soylu meliklerin ileri gelenlerinden, sultanın çocuklarının büyüklerinden olan Melik İzzeddin Keykâvus'un seçkin adının üzerine konu..." Bkz. İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye* (Selçuk Name), (Çev: Mürsel Öztürk), C.I., Ankara, 1996, s. 133.

⁸⁹ Koca, 22-23.

⁹⁰ Koca, 24.

olduğu görülmektedir. Ancak burada bir netlik yoktur. Melik İbrahim Rumlarla birlikte sultana direnen bir kişi miydi, yoksa onların eline esir mi düşmüştü? Görünen o ki her ne şekilde olursa olsun oğlu Maraş emirliğinde bulunan Melik İbrahim Antalya tarafında bulunmaktaydı. Antalya'nın Rumlardan alınması sırasında 30 kadar adamı ile bir dağa sığınmış olan Melik İbrahim sultanın gönderdiği adamlar tarafından yakalanıp huzura getirilir ve affedilir. Hattâ sultan ona birkaç kasabanın idaresini vererek gönlünü aldı.⁹¹ Selçuklulara karşı direndiği görülen ve yakalandıktan sonra da affedildiği belirtilen Melik İbrahim ile sultanın arasının açık olduğu anlaşılmaktadır.

Ermeni Prensi II. Leon, Selçuklu ordusunun Antalya'yı fethi sırasında, Türk topraklarına karşı saldırıya geçmiş ve bazı yerleri işgal etmişti. I. İzzeddin Keykâvus, Antalya'nın fethini müteakip Ermenileri cezalandırmak için Maraş'a hareket etti (1216). İbn Tagribirdî, Haleb Eyyûbî hükümdarı Melikü'z-Zâhir'in de Ermenilerin üzerine sefere çağrıldığını, ancak onun Selçukluların Haleb'i alma ihtimaline karşı katılmadığını yazmaktadır.⁹² Sultan kendisinin Maraş üzerinden Kilikya'ya girmesini, Eyyûbîlerin ise Antakya üzerinden Çukurova'ya saldırmasını planlamıştı. Ancak Kahire Eyyûbî hükümdarı ve amcası Melikü'l-Adil'in girişimlerinden dolayı Melikü'z-Zâhir Selçuklulara yardım etmedi. Bu arada Ermeniler de kıymetli hediyelerle Eyyûbîleri Selçuklulara yardımdan alıkoymak istemişlerdi.⁹³

I. İzzeddin Keykâvus'un Eyyûbîlerden yardım alamayınca tek başına Ermenilerin üzerine yürümeye karar verdiğini görüyoruz. Sultan ordunun Kayseri'nin doğusunda Zamantı Kalesi yakınlarında bulunan Yabancı Ovası'nda toplanması emretti. Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'e de haber gönderilerek Ermenilere karşı harekete geçmesi istendi. Sultan, Maraş Emirini, daha önce

⁹¹ Turan, 311; Koca, 37-38.

⁹² İbn Tagribirdî, VI, 188.

⁹³ Koca, 40.

Eyyübileri Ermenilerin üzerine saldırtmayı düşündüğü Antakya taraflarına gönderdi. Nusretüddin Hasan, Maraş'tan yola çıkarak Amik ovasını boydan boya geçerek Halep Eyyübilerine bağlı olan fakat içinde Ermenilerin yaşadığı Balat'ı kuşattı. Kale şiddetli bir muhasara ile ele geçirilerek Ermeniler cezalandırıldı.⁹⁴ Maraş Emirinin Balat'ı alarak içindeki ahaliyi cezalandırdığı haberi Ermeniler tarafından Halep'e ulaştırılınca, Melikü'z-Zâhir bu durumdan endişe duymuştu. O, Selçukluların gerçek niyetinin Suriye toprakları olduğunu zannetmişti. Bunu haklı çıkaracak işaretler de yok değildi. Ancak, I. İzzeddin Keykâvus Ermenilerin Balat'ı bir üs olarak kullandıklarını, Müslüman tüccarlara saldırarak mallarını yağmaladıklarını ve ele geçirdikleri malları burada sakladıklarını, ayrıca onların Kilikya Ermenilerine yardım ettiklerini ve bundan dolayı da Maraş Emirinin Balat'a girmesini istediğini ifade etti. Selçuklu sultanı, Melikü'z-Zâhir'in gönlünü almak için ondan özür bile diledi.⁹⁵

Çinçin Kalesinin Fethi: I. İzzeddin Keykâvus kendisi de Ermenilerin elinde bulunan kaleler üzerine sefere çıktı. Balat'tan dönen Maraş Emiri de bu sefere iştirak etti. Selçuklu kuvvetleri sefer hazırlıklarını Yabanlu Ovası⁹⁶'nda yaptıktan sonra Ermeni sınırını Kösi-dere⁹⁷ ve Gökerin⁹⁸ üzerinden geçerek Göksun'a⁹⁹ uğrayıp Çinçin¹⁰⁰ Kalesi'ni kuşattı. Mancınıklar kurularak kaleye ve

⁹⁴ Turan, 313.

⁹⁵ Koca, 41-42; Ersan, 169.

⁹⁶ Yabanlu Ovası: Pınarbaşı'na bağlı Pazarören köyünün bulunduğu mevki.

⁹⁷ *Kösi-dere*: Köstere diye bilinen yer, Kayseri'ye bağlı şimdiki Tomarza kazasının bulunduğu bölgenin adıdır.

⁹⁸ *Gökeri, Göğeri, Gökerni* gibi okunan burası Köstere'nin merkezi olan Tomarza'nın kuzey doğusunda bulunan bir yerin adıdır. Burada Ermenilere ait bir manastır da bulunmaktaydı.

⁹⁹ Kaynaklarda açıkça belirtilmese de Selçuklu ordusu Göksun üzerinden Ermenilerin elinde bulunan topraklara girmiştir. Süryani Mihail'in eserine eklemeler yapan adı bilinmeyen bir müstensih 1218 olarak verdiği I. İzzeddin Keykâvus'un Ermeniler üzerine düzenlediği sefer sırasında Selçuklu ordusunun Geben'e ulaşmadan önce Kogison'a geldiğini yazmaktadır. Bkz. Süryani Mihail, 296.

¹⁰⁰ *Çinçin*: Burası Andırın'ın Geben Kasabası ile Göksun'un Değirmendere Kasabası arasında bulunan ve Çamurlu Köyü'ne yakın, halen köylülerin "*Çinçin Boğazı*" olarak adlandırdıkları geçidin adıdır. Ancak burada bir kale kalıntısı olmamakla birlikte köy-

şehre taşlar fırlatıldı. Çaresiz kalan kale halkı sultanın teslim teklifine üç günlük mühlet isteyerek cevapladılar. Eğer bu sürede II. Leon'dan yardım gelmezse hiçbir şart ileri sürmeden teslim olacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine sultan kaleye taş atan mancınıkların durdurulmasını istedi. Kale halkı Ermeni prensine başvurmuş, o ise kendi başının çaresine düştüğü için yardıma gelemeyeceğini ve dilediklerini yapmakta serbest olduklarını bildirmişti. Bu durum üzerine Çiçin halkı sultana haber göndererek canlarına, aile ve çocuklarına dokunulmaması şartıyla kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan Çiçin Kalesi'nin âmânla teslim edildiğine dair bir ferman hazırlattı. Kale halkı gönderilen ferman üzerine huzura geldiler. Bu arada kale kapıları açılarak Selçuklu sancağı kale burçlarında dalgalandırılmıştır. Divan naipleri kaleye çıkarak ele geçirilen silah, zahire ve diğer eşyanın durumuna bakarak ihtiyaç olduğu kadar aldılar. Kaleye muhafızlar ve kale komutanı konulduktan sonra fetih tamamlanmış oldu.¹⁰¹

Haçin Kalesi'nin Fethi: Çiçin Kalesi'nin fethedilmesinden sonra Selçuklu ordusu Haçin¹⁰² Kalesi'ni kuşattılar. Kalenin etrafına mancınıklar kurularak içeriye güller yağdırıldı. Ayrıca Antalya'nın fethinde çok iş gören ve üzerine 10 kişinin çıkabildiği geniş ve yüksek merdivenler de kalenin duvarlarına yanaştırılmıştı. Selçuklu

lüler bir takım yerleşim harabelerinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Daha sonra Alâeddin Keykubâd da Çiçin üzerinden Ermenilerin üzerine yürümüş ve bu kaleyi ele geçirmişti. Araştırmacı Mustafa Onar'ın, Çiçin Kalesi'nin yerini Geben ile Değirmendere arasında göstermiştir. Bu konuyu anlatan birçok araştırmacı doğal olarak mevkii bilmedikleri için ana kaynaklardaki hataları tahmin edememişlerdir. Çiçin olarak okunan yer Hancin, Kancin olarak okunan yer ise Hacin'dir. Bizim tahminimize göre Çiçin Kalesi söz konusu boğazın birkaç kilometre kuzeydoğusunda bulunan Kızıl Kale'dir. Texier, Çiçin'in Göksun yakınlarında Toroslar'ın doğu yamacında yapılmış dikkat çekici bir yer olduğunu yazmaktadır. Eskiden Göksun Maraş yolu Değirmendere üzerinden geçip Çiçin Boğazı denilen yer üzerinden Çukurhisar'ı takip ederek Fırnız üzerinden geçirdi. I. Haçlı Seferi'nde ordunun esas kısmı bu yolu takip etmişti. Bkz. Charles Texier, *Küçük Asya*, C.III, (Çev:Ali Suat), (Hazr: Kâzım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002, 140-141; Mustafa Onar, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli*, Adana Valiliği Yay., Adana 2002, s.24.

¹⁰¹ İbn Bibi, I, 184-185; Koca, 42.

¹⁰² *Haçin:* Bugünkü Adana'nın Saimbeyli ilçesi. .

ordusunun bu şiddetli kuşatmasına rağmen içeridekilerin şiddetli bir direniş yaparak kolayca pes etmeyecekleri anlaşılmıştı. Bu arada Selçuklu kuvvetlerinin üstünlüğü, taş atan mancınıkların ve okçuların ok atışları, içeridekilerin dışarı çıkmalarına engel oluyordu. Selçuklu askerleri yüksek merdivenlerin yardımı ile kaleye girmeyi başarıp kapısını açmışlar ve içeridekileri etkisiz hale getirip teslim almışlardı. Sultan kaleye komutan (dizdar) ve muhafızlar tayin etti.¹⁰³

Geben Kalesi'nin Kuşatılması: Haçın Kalesi'nin fethinden sonra sıra Geben Kalesi'ne gelmişti. Ancak Selçuklular ile Ermeniler arasında en şiddetli çatışma burada vuku'a geldi. Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey de yanında olduğu halde Geben Kalesi üzerine yürüyen sultan I. İzzeddin Keykâvus burada sert bir direnişle karşılaştı. Bu sırada yaşlanmış ve hasta bir durumda olan Ermeni prensi II. Leon ise ordusunun başına baron Konstantin'i tayin etmişti. Bu adam ve diğer Ermeni iler gelenleri Geben Kalesi'nin üzerinde bulunan bir dağın başındaki Şoğagan Manastırı'nda karargâh kurup, Selçuklu ordusunu beklemeye başlamışlardı. Sultan 3000 seçme askerle Emir-i Meclis Mübârizüddin Behramşah'ı öncü birliklerin başında Ermenilere karşı gönderdi. İki Türk askeri ise Ermeniler hakkında keşif yapmaya çalışırken pusuya düştüler. Atlarından düşürülen bu askerler yakında bulunan bir köprüye sığınmışlardı. Burası Geben Kalesi yakınından akan ve Ceyhan'a dökülen Körsulu Çayı üzerindeki bir köprü olmalıdır. Ok, kılıç ve gürzleriyle kendilerini savunmaya çalışan bu askerlerin durumu haber alınınca onlara yardım amacıyla 100 seçme süvari gönderildi. Bu durum Mübârizüddin Behramşah'a da bildirildi. Yeri tespit edilen Ermeni ordusunun durumu sultana iletilmiş ve neticede sultan ordunun harekete geçmesini emretmişti. Sultanın saldırı emrini çavuşlar, Türkçe olarak askerlere duyurmuşlardı. Selçuklu ordusu Melheme Ovası'nda¹⁰⁴ merkez, sağ ve sol kol olmak üzere üçlü savaş düzenine

¹⁰³ Koca, 43.

¹⁰⁴ *Melheme Ovası*: Burası Geben Kalesi'nin aşağı tarafında olup Azgıt Kalesi'nin kuzeydoğusunda bulunan ve şimdi yöre halkının Mehelepçik (Mehlepçik) dedikleri ovanın

geçmişti. Diğer taraftan Ermeni güçleri de ovaya inmişti. İki taraf arasında devam eden şiddetli çatışmada Mübârizüddin Behramşah sultanın gelmesini beklemeden ileri atılmış ve kıyasıya bir çatışma başlamıştı. Bu arada çatışma alanına yetişen sultan, şiddetli bir şekilde Geben Kalesi'nin kuşatılmasını da istemişti. Haçin Kalesi'nin kuşatılmasında olduğu gibi mancınıklar ile Geben Kalesi'nin içine güller yağdırılmaya başlanmıştı. Kalenin senyörü baron Leon ile kalenin içinde bulunan diğer Ermeni şefleri ani bir çıkış hareketi yaparak Selçuklu ordusunun saflarını yararak mancınıkları yakıp kaçtılar. Bunun üzerine I. İzzeddin Keykâvus kaleyi kuşatmaktan vazgeçerek onları takip etmek için ovaya indi ve İzdi'de¹⁰⁵ Ermeni orduları başkumandanı Konstantin ile bir meydan savaşına tutuştu. Selçuklu ordusu süratli bir çevirme hareketi ile Ermenileri kısıkaç içine aldı. Daha sonra Ermeni başkomutanı olan baron Adan, Selçuklu ordusunun fazlalığı yüzünden Konstantin'e yardım edemedi. Ermeni ileri gelenlerinden Kyr İsak (Gersak), Vasil (Azil), Oksentz ve bazı komutanlar esir edildiler. Bu arada Mübârizüddin Behramşah Ermenilerle kahramanca vuruşup, baron Konstantin'i yere düşürüp esir almıştı. Yine Oşin ve Noşin adlı baronlar da esir alınarak bütün esirlerle birlikte sultanın huzuruna gönderildi. İki taraf arasındaki çatışma sabahtan akşama kadar devam etti. Gece olunca Ermeniler karanlıktan faydalanıp kaçtılar. Ermeni ordusunun geri kalan kısmı tamamen imha edildi. Bundan sonra Ermeniler takibe alınmış ve yakalananlar da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Geben kalesi alınamamakla birlikte Selçuklular Ermenilere karşı büyük bir zafer kazanmışlardı. Sultan, kış ayları yaklaştığından ertesi yıl yeniden sefere çıkmak amacıyla Kayseri'ye dönme emri verdi. I. İzzeddin Keykâvus'un amacı Ermeni meselesini tamamen çözmektir.

adıdır. Mehelep ya da Mehlep adı verilen ağaç bir meyve çeşidi olup kiraza benzerdir.

¹⁰⁵ *İzdi*: Şeklinde kaynaklarda yazılı olan bu yerin de Geben ile Andırın arasında Azgıt Kalesi olması lazımdır. Burada bulunan bir ovaya hâkim olan bu kale de Geben üzerinden geçen ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Urfalı Vahram vakayinamesini Türkçeye çeviren Andreasyan burasının Yezidler Köyü olduğunu söylese de söz konusu bölgede böyle bir köy bulunmamaktadır. Bkz. Urfalı Vahram Vakayinamesi, s.79, Andreasyan'ın notu.

Ermeni prensi sultanının kararlılığını görünce barış istemek zorunda kalmış ve Selçuklulara tabi kalacağına dair yemin etmişti.¹⁰⁶ Bunun üzerine Sultan Ermenilerin barış ve tabiiyet teklifini kabul etti. Yapılan anlaşma gereğince Ermenilerden fethedilen Haçin, Çinçin kaleleri ile Geben Kalesi etrafındaki topraklar onlara iade edilirken, daha önce onların işgal ettikleri Ulukışla, İsovra Çayı ve Lozad (Lazad) geçidi gibi yerler Selçuklulara teslim edildi. Ermenilerle Selçuklular arasında anlaşmanın yapılması ile kervan yolları açılmış ve iki tarafın tüccarları gelip gitmeye başlamışlardı.¹⁰⁷ Sefer sırasında Sultan Maraş'a kadar gelmiş ve burada Eyyubiler ile ittifak yapıp Kilikya Ermenilerini ortadan kaldırmak istemiştir.¹⁰⁸ Ancak yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı bu gerçekleşmemiştir.

I. İzzeddin Keykavus'un Ermeniler üzerine düzenlediği bu sefer esnasında Selçukluların eline önemli ölçüde ganimet geçmiştir. Bu elde edilen ganimetlerin fazlalığından Kayseri'de bir baş sığır ve at iki dirheme, beş altı baş koyun bir dirheme, bir Ermeni erkek kölesi ve cariyesi ise 50 akçeye satılmıştır. Kayseri'ye zaferle ulaşan ordunun gelişinden dolayı şehirde şenlikler yapıp, başarı kazanan beylere hediyeler verilip, iktâlar dağıtılmıştır. Ayrıca sultan başarısından dolayı Mübârizüddin Behramşah'a kendi elbisesini giydirip onu beylerbeyi rütbesine çıkarmıştır.¹⁰⁹

Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey, I. İzzeddin Keykâvus'un 1218'de düzenlediği Halep seferine de katıldı. Halep hükümdarı Melikü'z-Zâhir'in ölümü üzerine yerine üç yaşındaki oğlu Melikü'l-Azîz geçirilmişse de asıl iktidar onun atabeyliğine getirilen Şihabeddin Tuğrul'un elindeydi. Ona muhalif bazı komutanlar I. İzzeddin Keykâvus'a başvurarak Halep'e davet ediyorlardı. Dımaşk Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Eşref ve diğer Eyyübî melikleri de Halep'i ele geçirmek istiyorlardı. I. İzzeddin Keykâvus da

¹⁰⁶ İbn Bibi, II, 180-184; Gorigoros Senyörü, 14; Turan, 314-315; Sevim, 35; Cahen, 132; Koca, 42-44.

¹⁰⁷ Gorigoros Senyörü, 15; Koca, 46.

¹⁰⁸ Yinanç, C. II, s.33.

¹⁰⁹ İbn Bibi, I, 188, Koca, 45, Ersan, 170.

fırsatı değerlendirmek üzere bu şehir üzerine sefere çıkmaya karar verir. Bu amaçla o, Selahuddin Eyyûbî'nin oğlu Samsat hükümdarı Melik'ül-Efdal ile ittifak yaptı. Halep ve kuzeyindeki şehirler alındığı takdirde ona verilirken, Urfa ve Harran bölgesi de Selçuklulara bırakılacaktı. Böylece Selçuklular Güneydoğu Anadolu bölgesine, el-Cezire'ye doğru yayılırken, Halep de kendilerine tabi Melik'ül-Efdal'in olacaktı.¹¹⁰

I. İzzeddin Keykâvus Halep seferine çıkmaya karar verince Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'e de haber vererek hazırlanmasını istedi. Sultan ona gönderdiği mektupta kendisi o bölgeye gelinceye kadar, bütün maiyetiyle birlikte, eski kuvvetlerine ilave olarak yeni asker temin etmesini, piyade ve süvarileri hazırlamasını, vergilerin toplamasını, silah ve mancınıkları hazırlayarak kuşatma aletlerini de temin etmesini istemişti. Ayrıca Sivas ve Malatya valileri ile uç beylerine de haberler gönderilerek bilhassa Suriye seferine okçu ve süvari birliklerinin katılmasını temin etmeleri istendi. Bu arada Yabanlu Ovası'nda toplanan ve alış veriş yapan komutan ve yiğitlere de Elbistan Ovası'nda toplanmaları emredildi.¹¹¹ İbn Bibî'nin yazdığına göre bu sırada Maraş'ta önemli ölçüde Selçuklu askeri ve mühimmatı konuşlandırılmıştı. Suriye seferine çıkacak ordunun Elbistan Ovası'nda toplanması ve savaş hazırlıklarını tamamlaması 20 gün sürmüştü. I. İzzeddin Keykâvus da Elbistan'a gelmiş olup, burada savaş meclisleri kurulup eğlenceler düzenleniyordu. Askerleriyle birlikte buraya gelen bütün emirler sultana bağlılıklarını yenilediler. Sultan da onlara fethedeceği toprakların dağıtımını yaptı.

Sultan Haleb'e gidilecek en kestirme yoldan geçilmesini istiyordu. Halep'e giden en kısa yol da Akçaderbend üzerinden geçendi. Ancak Selçuklu ordusunun hangi yolu takip ettiği kesin belli değildir. Tahminlere göre ordu Elbistan-Akçaderbend-Hades yolunu takip ederek Halep Eyyûbîlerine bağlı Marzuban'a ulaşmıştır.

¹¹⁰ Koca, 47-41.

¹¹¹ İbn Bibî, II, 204.

Fakat kaynaklar çok iyi bilinen bir geçit olan Akçaderbend'den bahsetmezler. Diğer bir yol ise Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) ve Malatya üzerinden geçendi. Ancak çok uzun olan bu güzergâhın takip edilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü sultan bir an önce ve en kestirme yoldan Halep üzerine yürünmesini istemişti. Sultanın Suriye seferini anlatan kaynakların Ortaçağların en iyi bilinen geçitlerinden biri olan Akçaderbend'in adını zikretmemeleri bir hayli ilginçtir.

Elbistan'dan çıkıldıktan sonra Selçuklu ordusu Marzuban¹¹² Kalesi'ne gelerek burayı kuşatır. Çok hazırlıklı ve donanımlı olan Selçuklu ordusu beraberlerinde getirdikleri kale deliciler ve okçuların yardımı ile üç gün içinde bu kaleyi fethettiler. İbn Bibi, Maraş hükümdarı olarak nitelediği Nusretüddin Hasan Bey'in Marzuban'ın fethedilmesinden sonra büyük bir ordu, çok sayıda eşya ve teçhizatla sultanın huzuruna geldiğini, bundan dolayı sultanın çok memnun olduğunu ve ona iltifatlar ederek sevgi gösterdiğini belirtmektedir.¹¹³ Sultanın kumanda ettiği esas kuvvetler Elbistan'da toplanıp Eyyûbîlerin üzerine yürürken yapılan plan üzerine Maraş Emiri de Ayıntab üzerinden geçerek Marzuban'da orduya katılmıştı.

Selçuklu ordusu Marzuban'ın fethinden sonra Eyyûbîlere bağlı bir kale olan Raban'a¹¹⁴ geldi. Burası derhal kuşatılarak man-cınıklarla dövülmeye başlandı. Halk feryat u figanla sultandan aman dileyerek kaleyi teslim etti. Yapılan anlaşma gereği Raban Kalesi Samsat hükümdarı Melikü'l-Efdal'e verildiyse de daha sonra onun Selçuklu ittifakından ayrılması üzerine Maraş emiri Nusretüddin Hasan Bey'in adını bilmediğimiz bir damadına verilmişti.¹¹⁵ Diğer kaynaklardan farklı olarak Ebü'l-Ferec, I. İzzeddin

¹¹² *Marzuban*: Gaziantep ilinde kuzeyinde ve Fırat'ın kollarından biri olan Marzuban Çayı kenarında tarihi bir kale olup bugünkü Yavuzeli kazası olmalıdır.

¹¹³ İbn Bibi, II, 204–205; Koca, 53.

¹¹⁴ Raban: Fırat'ın batısında tarihi bir kale ve şehir adı olup bugünkü Gaziantep'in Arban ilçesi.

¹¹⁵ İbn Bibi, II, 53.

Keykâvus'un Ayıntab'ı alıp sonra Tel-Bâşir'e yürüdüğünü haber vermektedir.¹¹⁶ Marzuban ve Raban'dan ise hiç bahsetmemektedir.

I. İzzeddin Keykâvus kendisine katılan Melikü'l-Efdal ile birlikte Halep Eyyûbîlerinin elinde bulunan Tel-Bâşir Kalesi'ne gelerek orayı kuşattı. Kale komutanı ve halk savunmaya geçmişti. Derbsâk beyi Alemeddin Kayser ve Behinsi Beyi Necmeddin Altunboğa da Selçuklu sultanına iltihak ederek onu güçlendirdiler. Tel-Bâşir on gün kuşatma altında tutuldu. Ancak şiddetle direnişe devam ediyordu. Gerek muhasırlar ve gerekse içindekiler çok fazla kayıp vermişlerdi. Bunun üzerine sultan öfkeye kapılarak kale etrafındaki bütün bağ ve bahçelerin tahrip edilmesini ve ağaçları kesilmesini emretti. Bu durumdan rahatsız olan ahali kale komutanının huzuruna çıkarak aman dilenmesini istediler. Bunun üzerine kale komutanı Bedreddin Dilderem İbn Bahaeddin Yarukî çaresizlik içinde kaleyi sultana teslim etmek zorunda kaldı. Kendisine Elbistan'ın kuzeybatısında bulunan Hunî vilayeti iktâ olarak verilerek oraya gönderildi. Bu arada ordunun zahire ve mühimmatı azalmış olmalı ki Malatya ve Elbistan naiplerine haber salınarak en kısa zamanda 200 araba zahire ve teçhizat göndermeleri emredildi. Fethedilen Tel-Bâşir kalesinin komutanlığı ise Nusretüddin Hasan Bey'in adı bildirilmeyen bir kardeşi getirildi. Yanına asker ve muhafızlardan başka, emin ve seçkin sipahiler de verildi.¹¹⁷ Claude Cahen, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Suriye'nin kuzeyindeki bu başarılarını Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in askerlerine borçlu olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁸

I. İzzeddin Keykâvus, Halep'e doğru yaklaştığında Selçuklulara karşı bir komplonun hazırlanmış olduğunu öğrendi. Samsat hükümdarı Efdal ele geçirilen Raban ve Tel-Bâşir gibi kalelerin kendisine verilmemesinden endişe ederek sultanla yaptığı ittifakı

¹¹⁶ Ebü'l-Ferec, II, 501.

¹¹⁷ İbnü'l-Esir, XII, 303; İbn Bibi, II, 207; Koca, 54.

¹¹⁸ Cahen, 132.

bozduğu gibi karşı tarafa da geçmişti.¹¹⁹ Böylece bütün Eyyûbî me-likleri Selçuklulara karşı birleşmiş oldu. Bu arada Eyyûbî casusları bazı Selçuklu komutanlarına sanki önceden haberleşmiş gibi sahte mektuplar yazarak, bunların Selçuklu askerlerinin eline geçmesini sağladılar. Böylece Selçuklu komutanları güya Eyyûbîlerle gizlice anlaşmış gösterildi. Oysa bu hileden ne sultanın ne de komutanların haberi vardı.¹²⁰ Bir yandan Melikü'l- Efdal'in ittifaktan ayrılması diğer yandan da bu komplolar sultanı zor durumda bıraktı. Ayrıca iki taraf arasında başlayan öncü çarpışmalarını da Selçuklular kaybettiler. Mübârizüddin Behramşah gibi büyük bir komutan esir düştü. Bunun üzerine sultan daha fazla zayıflama için geri çekilemeye karar verdi. Selçuklu ordusunun Elbistan'a doğru geri çekilmesi üzerine Melikü'l-Eşref karşı saldırıya geçerek daha önce Selçuklular tarafından fethedilen Menbiç, Tel-Halid, Burcu'r-Resas¹²¹, Raban, Tel-Bâşir ve Marzuban gibi kaleleri birbiri peşi sıra aldı. Bu kalelerin sahipleri ve savunular başta Nusretüddin Hasan Bey'in damadı ve kardeşi olmak üzere geri çekilmişler ve savaşmamışlardı. Daha fazla ilerlemeyi tehlikeli gören Eyyûbî hükümdarı Melikü'l-Eşref esir edilen başta Mübârizüddin Behramşah olmak üzere Selçuklu komutanlarını serbest bırakarak Haleb'e geri döndü. I. İzzeddin Keykâvus ise Elbistan'a gelerek ordugâhını daha önce olduğu gibi burada kurdu. O, Haleb seferinin bir muhasebesini yaparak başarısızlığın ve yenilginin nedenlerini araştırdı. Bu arada Tel-Bâşir, Raban ve Marzuban gibi şehirleri savunmak için bıraktığı komutanlar da Eyyûbîler karşısında direnmeyerek sultanın ardından Elbistan'a ulaşmışlardı. Bu komutanlar arasında Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in damadı olan Raban Kalesi sahibiyile, kardeşi olan Tel-Bâşir Kalesi sahibi de bulunuyordu. Sultan hiç acımadan en yakın adamı olan Nusretüddin Hasan Bey'in akrabaları olan

¹¹⁹ Ebû Şâme, 109; İbnü'l-Esir, XII, 302; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.

¹²⁰ Koca, 56.

¹²¹ Gaziantep yakınlarında bulunan Burc Köyü olmalıdır. Burada burç yani kale kalıntısı olup köyün de Kale Mahallesi bulunmaktadır.

bu beyleri savunma yapmadan çekildikleri için idam ettirdi.¹²² Onların idam edilmeyip bir kulübenin içinde yakılan komutanlar arasında bulunduğu da iddia edilmektedir.

Beklenmeyen bu yenilgi üzerine I. İzzeddin Keykâvus kızmış, kimse onu sakinleştirememiş ve hattâ teskine cesaret bile edememişti. Sultan, Eyyübî casusları tarafından yazılan mektupları bir bir komutanların önüne atarak onlardan hesap surdu. Yukarıda değinildiği gibi onların hiçbirinin mektuplardan haberi yoktu. Sultan suçu ve ihmali olduklarını düşündüğü komutanları toplayarak küçük bir kulübeye hapsetti. Bu kulübenin etrafına odunlar yığıldırıp daha sonra ateşe verdirdi. Dışarı çıkarak kurtulmak isteyenler zorla buraya geri sokuldu. Bu suçsuz komutanların hepsi feryatlar içinde diri diri yakıldılar. Sultan daha sonra bu yaptıklarından pişman olup büyük ıstırap duymuş ve bu kulübenin olduğu yere bir mescit yaptırmıştır. Yanmışlar Mescidi (Mescid-i Sûhtegân) olarak bilinen burası uzun yıllar Elbistan halkının hafızalarında yer etmiştir.¹²³ Dönemin muasır müellifi ve İslam tarihçisi İbnü'l-Esir, I. İzzeddin Keykâvus'u komutanlarına reva gördüğü bu davranışından dolayı ağır bir şekilde suçlar.¹²⁴

I. İzzeddin Keykâvus, uzun yıllardan beri Maraş emirliğinde bulunan Nusretüddin Hasan Bey'in, damadı ve kardeşini öldürmekle birlikte kendisine dokunmamıştı. O da sultana herhangi bir ihanette bulunmayarak hizmetine devam etmiştir. I. İzzeddin Keykâvus, 1220'de ordusunu toplayarak Eyyübîlerden intikam alma düşüncesiyle yeni bir sefere çıkarak Malatya'ya kadar geldi ise de daha ileri gidemeyerek hastalandı ve öldü.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Selçuklu ümerası hapiste bulunan I. Alâeddin Keykubâd'ı mevcut olan düzeni sürdürebileceğine inandıkları için tahta çıkarmaya karar verdiler. Ancak onlar daha önce ona muhalefet etmişler ve uzun yıllar zindanda

¹²² İbnü'l-Esir, XII, 304; İbn Bibi, II, 213; Yinanç, C. II, s.38-39.

¹²³ Ebü'l-Ferec, II, 501; İbn Bibi, II, 213; Koca, 59.

¹²⁴ İbnü'l-Esir, XII, 304-305.

yatmasına sebep olmuşlardı. Bundan dolayı kendilerine dokunulmayacağına dair I. Alâeddin Keykubâd'dan bir ahitname aldılar. Ancak tahta çıktıktan sonra sözünde durmayan I. Alâeddin Keykubâd, Nusretüddin Hasan Bey hariç hemen hemen hepsini ortadan kaldırdı. I. Alâeddin Keykubâd zamanında ağabeyini destekleyerek sultan yapan ve kendisinin en büyük muhalifi olan Maraş Emirine şimdilik dokunmamıştı.

1225 yılında Kilikya Ermenilerinin Suriye-Anadolu kervan yollarını tehdit etmeleri ve Müslüman tüccarlara saldırımları sebebiyle Selçuklu ordusu iki koldan harekete geçti. Bir kol Silifke üzerinden hareket ederken bir kol da Maraş tarafından Ceyhan nehri vadisinden Kilikya'ya indi. Daha önce I. İzzeddin Keykâvus'un fethettiği Çiçin Kalesi yeniden alındı. Geben ve Göksun arasında bulunan Çiçin'in önemli bir kale olduğu anlaşılmaktadır. İbn Bibi eserinde bu kalenin fethini manzum bir şekilde yazıya dökmüştür. Burası o kadar önemli bir yerdi ki müellif fethini öven uzun bir şiir yazmıştır.¹²⁵ Böylece Çiçin Kalesi yeniden alınmış ve birçok yer de Selçuklular tarafından fethedilmiştir.¹²⁶ Maraş Emirinin kuvvetleri de bu sefere daha öncekilerde olduğu gibi katılmıştır.

Nusretüddin Hasan Bey, 1234 yılında I. Alâeddin Keykubâd'ın Eyyûbîlerin Anadolu'ya yürüyüşünü durdurmak için çıktığı sefere de iştirak etti. I. Alâeddin Keykubâd'ın Ahlat'ı alması üzerine Mısır Eyyûbî meliki Kâmil ve Dımaşk meliki Eşref'in önderliğinde 16 Eyyûbî meliki Anadolu Selçuklu topraklarına saldırmaya karar verdiler. Öyle ki Eyyûbî hükümdarları kendi aralarında Anadolu'yu taksim bile etmişlerdi. 100.000 kişiyi bulan Eyyûbî ordusu Anadolu'ya Haleb-Ayıntab ve Maraş'ın doğusunda bulunan Akça-

¹²⁵ İbn Bibi'nin Çiçin'le ilgili şiirinin ilk mısraları şu şekildedir:

"Üzerinde Simurg'un yuva yaptığı Çiçin adında yüksek ve sağlam kale Onun üzerinde, bakıldığı zaman ayın yüksekliğiyle farkı anlaşılmayan bir dağ vardı Her yanı granit taşı ve kayaydı. Oranın yolu düşünce için bile çok dardı Önünde güzellikte ve renkte göğü geride bırakan yemyeşil bir otlak vardı Ortasında ise helal edilmiş şaraba benzeyen berrak bir su akıyordu". Müellif Çiçin'i öyle tarif ediyor ki kendisi bu tasvirlere göre burayı görmüş olmalıdır. Bkz.İbn Bibi, I, 346.

¹²⁶ Turan, 345.

derbend üzerinden girmeye karar vermişti. Zaten Suriye tarafından Anadolu'ya bu sırada ancak Maraş veya Malatya üzerinden girilebilirdi. Bu sırada Antakya Haçlıların, Çukurova da Ermenilerin kontrolünde olduğu için Gülek Boğazı güzergâhı kullanılamıyordu. Eyyûbîler Fırat'ın kollarından biri olan Nehrü'l-Ezrak'ı (Göksu)¹²⁷ geçerek Akçaderbend'e dayanmışlardı. Eyyûbîlerin niyetini tahmin eden I. Alâeddin Keykubâd, Kayseri üzerinden Elbistan'a gelmiş ve ordusunu burada düzene soktuktan sonra geçitleri tutarak onların Anadolu'ya girişini önleyecek tedbirler almıştı. Böylece bölgedeki en önemli geçit olan Akçaderbend'i tutarak Eyyûbîlerin ilerlemesine mani oldu. Bunun üzerine, Duzah-dere¹²⁸ ve Bafnik¹²⁹ geçitlerini zorladılar. Zamanında Selçuklu askerleri bu geçitleri de tutmuşlardı. Selçukluların önceden aldığı tedbirler Eyyûbîlerin umutlarını kırmış ve kendi aralarında ihtilaf da çıkmıştı. Orduları ağır kayıplar vermiş ve erzak sıkıntısı da başlamıştı. Bundan dolayı onlar, Akçaderbend'den çekilmeye karar verdiler. Bir kere de Hısn-ı Mansur, Malatya ve Harput'u zorlayarak bu mıntıkadan Anadolu'ya girmeyi denediler.¹³⁰ Eyyûbîlerin Akçaderbend'de Selçuklulara yenilgileri İslam kaynaklarında savaşın birkaç geçitte cereyan etmesi nedeniyle "Derbendler yılı" olarak isimlendirilmiştir.¹³¹ I. Alâeddin Keykubâd aldığı istihbarat neticesinde Eyyûbîlerin Malatya-Harput tarafından Anadolu'ya yürüyeceklerini öğrenince derhal ordusunu bu tarafa sevk etti. Eyyûbîler ile ittifak halinde olan Artukluların elindeki Harput fethedildi ve buraya saldıran birleşik Eyyûbî-

¹²⁷ *Göksu çayı*: Arapça kaynaklarda Nehrü'l-Ezrak olarak geçen bu çay Engizek Dağı'nın kuzeyinde bulunan Alishar Dağı'ndan doğarak Nurhak ilçesinden geçip Düzbağ Kasabası'na uğrar ve buradan Besni'nin Şambayat Kasabası yakınından ilerleyerek Fırat'a karışır

¹²⁸ *Duzah-dere*: Bugün bölgede Tuzakdere olarak bilinen ve Akçaderbend'e paralel olarak uzanan geçittir.

¹²⁹ *Bafnik ya da Pağnik olarak bilinen bu yer* Adıyaman'ın Gölbaşı kazasının kuzeydoğusunda şimdiki Akçakaya denilen köyün yakınında bir geçidin adıdır.

¹³⁰ Ebu Şâme, 162; İbn Bibi, II, 435; İbnü'l-Verdi, C.II, s.156; el-Makrîzî, *Kitabü's-Süluk li-Marifet-i Düveli'l-Mülük* (Neşr: Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956, s.248; İbn Tagribirdî, VI, 251.

¹³¹ Turan, 545.

Artuklu kuvvetleri mağlup edildi. Neticede girişimlerinin sonuçsuz kaldığını gören Eyyûbîler Anadolu'dan çekilmeye karar verdiler.¹³²

Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in, Eyyûbîlerin Akçaderbend'e yürüyüşleri sırasında I. Alâeddin Keykubâd'a büyük faydası dokunmuştu. Onun uzun yıllardan beri Maraş'ı yönetmesi ve bölgeyi çok iyi tanimasından dolayı Selçuklu ordusunun başarı kazanmasında büyük rolü olduğu söylenebilir. Selçuklu ümerasının da en deneyimlilerinden biri olan ve uzun yıllardan beri Maraş Emiri bulunan Nusretüddin Hasan Bey'in yaşı bir hayli ilerlemişti. Bu sırada I. Alâeddin Keykubâd ile arası açıldı. Sultan önce elinden Pertus kalesini almış, daha sonra da bir sebepten bu değerli devlet adamını idam ettirmiştir.¹³³

I. Alâeddin Keykubâd'ın Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırması bir iç hesaplaşmanın sonucu olmalıdır. 1220'de tahta geçtikten sonra, 1211'de ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus ile saltanat kavgasına girdiğinde kendisine muhalif olan emirlerin çoğunu ortadan kaldırarak intikamını almıştı. Ancak bu sırada ağabeyinin tahta geçmesinde en fazla etkili olan Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'e dokunmamıştı. Sultanın Maraş emirini o zaman ortadan kaldırmamasının sebebini bilemiyoruz. Ancak büyük bir nüfuzu olmasına rağmen Nusretüddin Hasan, I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı sırasında makam ve menfaat peşinde koşmamış ve devlete sadakatle hizmet etmişti. Eyyûbîlere karşı düzenlenen Halep seferinin mağlubiyetle sonuçlanmasında dahil bulunduğu töhmetiyle Maraş emirinin kardeşi ve damadının sultan tarafından öldürülmesine rağmen bir ses çıkarmamış ve devlete de bir küskünlüğü olmamıştı. I. Alâeddin Keykubâd'ın bu değerli emiri ortadan kaldır-

¹³² İbn Bibi, II, 437; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s.280; el-Makrîzî, I/I, 247-249; İbn-i Tagriberdi, VI, 251; A, Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Maarif Vekâleti Yay., Matba-i Amire, İstanbul 1339, s.40

¹³³ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.346.

masının sebebi kesin olmamakla birlikte böylesine nüfuzlu bir komutandan kurtulmak istemesi şeklinde açıklanabilir.¹³⁴

Nusretüddin Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra arka arkaya iki oğlu Maraş valisi olmuştur. Diğer aile efradı ise Elbistan'da yaşamaya devam etmişlerdir. M. Halil Yinanç, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Elbistan maddesinde hiçbir kaynak ve belge göstermeden günümüzde Elbistan'da yaşayan Emir Hasanoğulları ailesinin Nusretüddin Hasan Bey'in soyundan geldiğini ifâde etmektedir.¹³⁵

6. Nusretüddin Hasan Bey'in Oğulları Dönemi

6.1. Muzafferüddin Bey (1234-1241)

I. Alâeddin Keykubâd Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırdıktan sonra Maraş emirliğini oğullarına bıraktı. Onun oğullarından önce Muzafferüddin Maraş emiri oldu. 1234-1241 arasında Maraş'ı yöneten Muzafferüddin, Selçuklu devletine sadakatle hizmet ederek babasının ve akrabalarının öldürülmesinden dolayı sultana herhangi bir düşmanlık beslemedi. I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümü ve yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat sürdüğü 1237-1246 yılları arasında Nusretüddin Hasan Bey'in oğullarının Maraş hâkimiyeti devam etti. Bu dönemde Maraş bölgesinde etkili olan ve günümüze kadar da yansımaları devam eden Baba İshak¹³⁶ isyanı çıktı.¹³⁷

¹³⁴ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.346; S.7(84), s.91.

¹³⁵ M. Halil Yinanç, Elbistan, İA, 227.

¹³⁶ Baba İshak isyanı ile ilgili şu eserlere bkz. Gregory Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), C.II, s.539, 540; İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*(*Selçukname*), (Çev:Mürsel Öztürk), C.II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.50; Ahmed b Mahmut, *Selçuk-Name*, C. II, (Hazr: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.153; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C.I, Cem Yay., İstanbul 1977, s. 69; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yay., Ankara 1996, s. 87-94; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Matbacılık Yay., Konya 1991, s.84.

¹³⁷ Ebü'l-Ferec, II, 539-540; M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.94; Turan, 311; Faruk Sümer, Ashabü'l-Kefh, s. 43.

Amasya'da bulunan Baba İlyas Horasani, müritlerini Maraş, Samsat ve Kefersud'a(Gerger) göndererek isyanı başlatmıştır. Onun halifesi ve isyanın en önemli adamı olan Baba İshak'ın hareketiyle isyan başlamıştır. Adıyaman, Samsat, Kefersud, Ayıntab ve Maraş taraflarında yayılan bu isyanın bastırılması için Maraş valisi Muzafferüddin'in ne gibi önlemler aldığını bilemiyoruz. Ancak bu isyanın Malatya sübaşısı Muzefferüddin Alişir¹³⁸ tarafından bastırılmaya çalışıldığını düşünenecek olursak Maraş valisinin isyancılarla baş edemediği anlaşılmaktadır. Adıyaman ve Ayıntab tarafından gelip Maraş üzerinden liderlerinin bulunduğu Amasya'ya gitmek isteyen Babai isyancılarına Maraş bölgesinde yaşayan başta şiiliğe eğilimli Ağaçeri Türkmenleri olmak üzere yoğun bir katılım oldu. İsyancıların sayıları hızla artmış ve bölge alt üst olmuştu.¹³⁹ Amasya'da bulunan liderleri Baba İlyas'ın yanına doğru yürüyen Babâiler, onun Selçuklular tarafından öldürüldüğünü öğrenince önlerine çıkan orduyu dağıtarak intikam almak amacıyla Konya'ya doğru yola çıkmışlardı. Selçuklu ordusu Kırşehir'in Malya ovasında onları durdurup ücretli Frank ve Gürcü askerlerinin yardımıyla yenerek dağıtmıştı. Memlûk Tarihçisi el-Makrîzî savaş meydanında Babâilerden 4000 kişinin öldürüldüğünü belirtmektedir.¹⁴⁰ Bu sırada Horasan erenlerinden olan ve Maraş'ta bulunduğu iddia edilen Hacı Bektaş Veli'nin isyana katılıp katılmadığı meçhuldür. Ancak onun kardeşi Menteş Babaî isyanına katılmış ve Selçuklu askerleri tarafından öldürülmüştür. İsyanın cereyanı sırasında Hacı Bektaş Veli'nin Elbistan taraflarında bulunduğu rivayet edilmektedir.¹⁴¹

¹³⁸ Babailerle Selçukluların Malatya Valisi Alişir'in nerede savaştıkları kesin olarak belli olmamakla birlikte Elbistan'ın Alişar olarak bilinen Ceyhan nehri kenarındaki aynı adı taşıyan köy ve dağ civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Alişar Dağ ve köyü vali Alişir ve Germiyan aşiretinin hatırasını bugün hâlâ taşımaktadır. Bkz. Ernest Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (terc. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970,85.

¹³⁹ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.94; Yinanç, C. II, s.161; R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 2-3.

¹⁴⁰ el-Makrîzî, I/I, 307.

¹⁴¹ Maraş ve çevresinde çok etkili olan bu isyan üzerinde bu çalışmada fazla durmadık. Başka bir çalışmamızda olayı ayrıntılı şekilde ortaya koymuştuk Bkz, İlyas Gökhan,

6.2. İmadeddin Bey (1241-1258)

1241 tarihinde Muzefferüddin'in ölümü üzerine Nusretüddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmadeddin Maraş emirliğine atandı.¹⁴² Onun Maraş valiliği 1258'e kadar devam etmiştir. Bu emir zamanında Maraş bölgesinde çok etkili olan Ağaçeri Türkmenleri'nin ayaklanması görüldü. Maraş bölgesinde yaşayan Türkmenlerin en önemli kısmını Ağaçeriler oluşturmaktaydı. Arap, İran ve Hristiyan kaynaklarında Ağaçerilerin Türkmen asıllı oldukları açıkça belirtilir.¹⁴³ Mükrimin Halil Yinanç, Ağaçerileri; Oğuz Han taraftarı olup Oğuz iline tabii olan diğer altı Türk ilinden biri olarak görmektedir.¹⁴⁴ Faruk Sümer, Ağaçerilerin Elbistan-Maraş arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve bunların Babâî isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduğunu belirtir. Bugün de bilhassa Elbistan-Nurhak ve Ekinözü yöresinde yaşayan Tahtacı Türkmenleri bunların torunları olmalıdır.¹⁴⁵

1243 Köseadağ yenilgisi üzerine Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol tahakkümüne girmesi, asayişin bozulması, arkasından Ağaçeriler'in isyanları ve Ermenilerin Maraş'a saldırıları, vali İmadeddin'i zor durumda bırakmıştı. Anadolu'ya 1071 Malazgirt savaşı öncesi geldiği iddia edilen ve Bozok ve Üçok gibi Türkmen unsurlarından farklı olan Ağaçeri Türkmenleri Elbistan tarafları ile Maraş ovasında yaşıyorlardı. 1254 yılından itibaren Ağaçeri Türkmenleri yaşadıkları bölgeden geçen Kayseri-Elbistan-Haleb, Kayseri-Maraş-Haleb ve Elbistan-Malatya ticaret yollarını vurmaya başladılar.¹⁴⁶ Bu sırada Selçuklu sultanı olan II. İzzeddin Keykâvus (1246-1262), Ağaçerilerin isyanını bastırmak üzere harekete geçti. Zaten Maraş valisi İmadeddin de devamlı başkent Konya'ya başvurarak yardım

Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2013.

¹⁴² M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.94.

¹⁴³ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *DİA*, C.I, s. 460.

¹⁴⁴ Yinanç, C. II, s.221-222.

¹⁴⁵ Sümer, Ağaçeriler, 460.

¹⁴⁶ İbn Bibi, II, 144.

istiyordu. Elbistan'a doğru harekete geçen Selçuklu ordusu, 1256'da Baycu Noyan'ın ikinci Anadolu istilası yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı. Baycu Noyan'ın bu ikinci istilası Türkiye Selçuklularını iyice yıpratmış gibi ülkede asayiş de bozdu. Kendi başarılarına buyruk hareket eden ve serbest kalan Ağaçeriler ise soygun ve saldırılarını artırdılar. Bundan dolayı Maraş ve Elbistan yöresinde asayiş sarsıldı ve ticaret yollarının emniyeti kalmadı. Maraş emiri İmadeddin, II. İzzeddin Keykâvus'tan yeniden yardım istemesi üzerine, sultan en önemli komutanlarından biri olan Ali Bahadır'ı Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Bir yandan Ali Bahadır'ın komutasındaki merkez kuvvetler diğer yandan Maraş emiri İmadeddin'in mahalli kuvvetleri Ağaçerileri yurtlarında kıştırarak ağır bir yenilgiye uğrattığı gibi liderleri Cuti Bey'i de yakalayarak Malatya'daki Minşar Kalesi'ne hapsedtiler. Böylece Anadolu'da asayiş yeniden sağlandı ve ticaret yolları denetim altına alınmış oldu.¹⁴⁷

Sultan II. İzzeddin Keykavus ile kardeşi IV. Kılıç Arslan arasında başlayan taht kavgası sırasında, Muineddin Pervane'nin teşvikiyle Baycu Noyan Elbistan'a gelerek burada bir katliam gerçekleştirmiştir. Malatya, Harput ve Elbistan taraflarında vali olarak bulunan Ali Bahadır II. İzzeddin Keykavus'a bağlıydı. Moğollar ise IV. Kılıç Arslan'ı desteklemekteydiler. Ali Bahadırın idaresi altındaki yerleri IV. Kılıç Arslan'a bağlamak isteyen Moğollar bu amaçla Elbistan'ı işgal edip ahalisinin önemli kısmını katledip geri kalan kadın, kız ve çocuklarını da esir etmişlerdir. Ali Bahadır ise Kâhta'ya kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁸

Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve kardeşi IV. Kılıç Arslan arasındaki taht mücadelesi sırasında Ağaçeriler yeniden isyan hareketlerine giriştiler. Bu arada Kilikya Ermenileri de Maraş'a saldırmaya başlamışlardı. Maraş emiri İmadeddin bölgesine yapılan saldırıları durdurabilmek için Konya'dan yeniden yardım istedi. Ancak onun destek çabaları boşa gitmiş ve feryatlarına yetişen olmamıştı. Ma-

¹⁴⁷ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.96; R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 4.

¹⁴⁸ Yinanç, C. II, s.233-234.

raş her an Ermenilerin işgaline uğrayabilirdi. Bundan dolayı İmadeddin başka bir çare düşünmeye başladı. Tek başına Kilikya Ermenileri'nin saldırısına karşı koyamayacağından bölgesinin onların eline geçmesine mani olmak için Eyyûbîlerin Dımaşk meliki en-Nâsır Salahuddin Yusuf'a başvurarak yönetimi altında bulunan bütün şehirleri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Ancak Eyyûbî meliki de bu sırada Mısır'da bulunan ve Eyyûbîlerin tahtını ele geçiren Türk Memlûkleri ile uğraştığından dolayı bu teklife cevap veremedi. Bunun üzerine Kilikya Ermenileri'nin saldırılarına karşı koyamayan Maraş valisi İmadeddin daha fazla uğraşmayarak bölgeyi terk edip Anadolu içlerine çekildi. Bir daha da kendisinden haber alınamadı. Vahram adlı Ermeni tarihçi uzun süreden beri Müslümanların elinde olan Maraş'ın Kilikya Ermeni prensi Hetum tarafından 1258'de işgal edildiğini yazmaktadır. Honigmann ise bir Arap kaynağına dayanarak Ermeni ve Gürcülerin Maraş'a birlikte hücum ettiklerini belirtmektedir. Ermeni prensi Hetum, İlhanlı hükümdarı Hülagü ile de bir anlaşma yaparak ona tâbi olmuş ve buna karşılık işgal ettiği Maraş bölgesinin de kendisinin olmasını onaylatmıştı.¹⁴⁹

Maraş-Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Ağaçeriler ise 1261-62 yıllarında Moğolların saldırısına uğradılar. Diğer Türkmenler gibi Ağaçeriler de Moğollara karşı direnmekteydiler. Hülagü tarafından gönderilen 20.000 kişilik bir kuvvet, Ağaçeriler'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu mağlubiyetten sonra Ağaçeriler bir daha kendilerine gelemediler. Onların bir kısmı Suriye'ye doğru göç ettiler. Maraş'ta kalanları da daha sonra kurulan Dulkadirli Beyliğine katıldılar. Ağaçerilerin bir kısmının da Karakoyunlu devletinin hizmetine girdikleri görülüyor.¹⁵⁰ 1277'de Sultan Baybars, Anadolu'yu Moğol tahakkümünden kurtarmak için Akçaderbent üzerinden Elbistan'a gelmiş ve buraya yakın Huni Ovasında onları ağır bir yenilgiye uğratarak Kayseri'ye gitmiştir. Baybars'ın Anadolu'yu

¹⁴⁹ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), s.98; Cahen, s.237; Honigmann, Maraş, 315.

¹⁵⁰ Faruk Sümer, Ağaçeriler, 461.

terkinden sonra İlhanlı (Moğol) hanı Abaka Elbistan'a kadar gelecek burada ikinci kez bir katliam gerçekleştirmiştir.

Maraş şehrine gelince: 1298 yılına kadar Kilikya Ermenileri'nin işgalinde kalmış ve söz konusu tarihte kesin olarak Memluklar tarafından fethedilerek bölgede yaşayan Türkmenlere iktâ edilmiştir. Bu Türkmenler daha sonra Dulkadir Beyliğini kuracak olan Oğuzların Bozok koluna mensup Avşar, Beydilli ve Bayat boylarıdır.

7. Maraş Uç Beyliği Zamanında İmar ve Kültür Faaliyetleri

Hüsameddin Hasan Bey tarafından oluşturulan Maraş uç beyliği onun soyundan gelenler tarafından 1258'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde adı Maraş emiri olarak geçen Melik İbrahim hariç, dört emir görev yapmıştır. Ancak bunlardan Nusretüddin Hasan Bey müstesnâ diğerlerinin Maraş ve çevresinde herhangi bir imar faaliyetinde bulunup bulunmadıklarını bilmiyoruz. Nusretüddin Hasan Bey'in uzun süre bu görevde bulunması ve zamanının en güçlü ümerasından biri olması nedeniyle sürekli saldırılara ve tahribata uğrayan Maraş'ı ve çevresini yeniden imar ettirdiği belirtilir. Ancak onun yaptırdığı eserlerden Ashabü'l-Kehf'tekiler hariç günümüze kadar gelmemiştir.

Nüsretüddin Hasan Bey, Ashabü'l-Kehf'in bulunduğu Afşin ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan yerde bir külliye inşa ettirmiştir. Bu külliye mescit, hankâh (tekke), medrese ve ribattan (kervansaray) oluşmaktadır.¹⁵¹ Bu binaların daha önce burada bulunan yapılar üzerine veya onlardan kalan sütun ve taşlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Roma veya Bizanslılar zamanında Hristiyanlar tarafından burada inşa olunan bir kilisenin varlığı bilinmektedir. Özellikle mescidin yapısına bakıldığında kullanılan malzemenin eski bir kilise veya Bizans eserinden kaldığı açıkça anlaşılır. 1277'de Baybars'ın Anadolu seferine katılan ve Ashabü'l-Kehf'teki

¹⁵¹ Afşin'deki Ashabü'l- Kehf Külliyesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Refet Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.

eserleri gören İbn Abdi'z-Zâhir oradaki mağaraya yakın bir yerde, üzerinde Rumca ve eski yazılar bulunan bir sütun gördüğünü yazmaktadır. Müellif kendisinin daha önce Husban'a yakın Belka'da olduğu iddia edilen Ashabü'l-Kehf mağarasının gerçek yerinin burası olduğunu da söylemektedir.¹⁵² Ashabü'l-Kehf'in nerede olduğu konusunda görüş bildiren müelliflerden biri de Niğdeli Kadı Ahmed'dir. Müellif Kehf hadisesinin Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında bir zamanda geçtiğini ve mağaranın Şam (Suriye) ile Rum arasında (Anadolu) Elbistan yakınlarında harap olmuş durumda bulunan Efsus şehrinde bulunduğunu belirtmektedir. Âlimlerin Kehf mağarasının yerinin Efsus olduğu konusunda ittifak ettiklerini ifade etmektedir.

Hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kutsal mekânlardan biri sayılan Ashabü'l-Kehf mağarasına birçok ziyaretçi gelmekte idi. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması ve konaklamalarının sağlanması için burada binalara ihtiyaç vardı. Bundan dolayı I. İzzeddin Keykâvus'un emriyle Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey, bu eserleri inşa ettirmiştir. Bu külliyenin inşasına I. İzzeddin Keykâvus zamanında başlanmış ve I. Alâeddin Keykubâd'ın sultanlığı döneminde 1233'te bitirilmiştir. Eserlerin yapılış tarihine bakıldığı zaman 20 yıl kadar inşaatın sürdüğü anlaşılmaktadır. Ribatın kitabesi¹⁵³ Hicrî 612 (Milâdi 1215-16) ve mescidin kitabesi¹⁵⁴

¹⁵² İbn Abdi'z-Zâhir'den nakleden Kalkaşandı'nin Subhu'l-Aşa adlı eserinden aktaran Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, s.75.

¹⁵³ Bu kitabenin tercümesi: ".....Bu tekkenin yapılmasını, Galip Sultan Ulu Şahinşah (I. İzzeddin Keykâvus'un lakabı Sultanü'l-Galip'tir), Milletlerin sahibi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünyanın ve dinin kudreti, fatihler fatihi, Emiri'l mü'mininin burhanı, Keyhüsrev oğlu Keykâvus zamanında ulu, yüce, bilgili, adil emir ve kumandan, Tanrı'nın yardımına ve rahmetine muhtaç, Sultana mensub İbrahim'in oğlu Ebu Ali Hasan emretti, Bu 612 yılının Ramazan ayında tamamlandı." (Miladi, 1215 Aralık veya 1216 Ocak ayı) Bkz.Faruk Sümer, Eshâbü'l-Kehf, s. 42, 43; R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", 312.

¹⁵⁴ Bu kitabe tercümesi: "Bu ribatın inşasını dünya ve dinin yücesi ulu sultan, fatihler fatihi ve Emiri'l- Mü'minin'in yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubâd devrinde Beylerbeyi İbrahim oğlu Nusretüddin Hasan'ın emri üzerine Tanrı ona yardımını güçlendirdi 630 yılında yapıldı." (Miladi, 1232-33) Bkz.Faruk Sümer, Ashâbü'l-Kehf, s. 44-45; R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", 312.

ise Hicrî 630 (Milâdi 1232-33) tarihlerini göstermektedir. Aslında bu mescidin kitabesi olmayıp 1902 yılında mescidin tamiri sırasında duvarın içinde bulunmuş ve mescidin kapısı üzerine konmuştur. Nusretüddin Hasan Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilen medresenin ise kitabesi yoktur. Bu külliyenin esasını cami, zâviye ve medrese meydana getirmektedir. Osmanlı belgelerinde ribat, zâviye manasına gelmektedir. Zâviye, tekke, ribat aynı zamanda misafirhane anlamına da gelir. Bundan dolayı mescidin üzerindeki kitabenin başka bir esere ait olduğu sanılmaktadır.¹⁵⁵

İnşa edilen binaların devamlılığını sağlamak ve gelen giden misafirlerin ihtiyaçlarını temin etmek için de Afşin ilçesinde bugün Atlas Yazısı denilen ovadaki birçok köyün vergi gelirleri Ashabü'l-Kehf vakfına bağışlanmıştır.¹⁵⁶ Bu eserlerin korunması ve yaşatılmasına daha sonraki dönemlerde büyük önem verilmiştir. Osmanlı belgelerinde Ashabü'l-Kehf vakfından, buranın görevlilerinden ve bir takım vergi muafiyetlerinden bahsedilmektedir. Bunun I. Alâeddin Keykubad tarafından vakfedildiği de belirtilmektedir. Bu vakıf Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında da korunmuş ve eserler de çeşitli tamiratlardan geçirilmiş, yeni yapılar eklenerek günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁵⁷

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında pek çok yerde Yedi Uyurlar olarak bilinen ve 300 yıldan fazla uyuduklarına inanılan Ashabü'l-Kehf ehlinin mağaraları olduğuna inanılır. Bu mağaralardan biri de Efsus da bulunmaktadır. Bu önemli olayın cereyan ettiği yerin Efsus'ta bulunan mağara olduğunu ifade eden birçok bilgin bulunmaktadır. Ayrıca tefsirciler de bu mağaranın Efsus'ta olduğu

¹⁵⁵ R. Yinanç "Eshab-ı Kehf Vakıfları", 312.

¹⁵⁶ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), 92; R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", 312-314.

¹⁵⁷ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, 123-124; Hasan Basrî Karadeniz, "Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliğinin İlhakı" *Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, Kahramanmaraş 2008, s.186.

konusunda birleşirler.¹⁵⁸ Ortaya çıkan sorunlardan biri de Efsus'un neresi olduğudur. Anadolu'da yeri belli olan bugünkü Afşin eski ismi ile Efsus varken, başka bir yerlerde Efsus aranmıştır. Selçuklular zamanında burada yapılan eserlerden önce Bizans dönemine ait kilise kalıntılarını varlığı tespit edilmiştir. Selçuklu dönemi kaynakları Ashabü'l-Kehf'in yerini Afşin olarak göstermektedirler. Osmanlı tahrir ve evkaf kayıtlarında ise Anadolu'da Ashabü'l-Kehf mağarasının sadece Afşin'de olduğuna işaret edilmektedir.¹⁵⁹

Ashabü'l-Kehf'in Afşin'de olduğunu kabul eden müelliflerin en meşhurlarından biri olan İbnü'l-Adim 1237-38 yıllarında Haleb Eyyübî melikinın veziri olarak Kayseri'de bulunan Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına giderken Efsus'a uğramıştır. İbnü'l-Adim, burayı ziyaret ettiğini ve eserleri gördüğünü zikretmektedir. Ayrıca o, Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen yerin burası olduğunu da açıkça belirtir. İbnü'l-Adim buradaki cami, tekke ve kervansaray gibi kısımlardan oluşan eserlerin de Maraş sahibi tarafından yaptırıldığını yazmaktadır.¹⁶⁰ Sultan Baybars'ın 1277 Anadolu Seferi'ne onun kâtibi olarak katılan ve Huni ovasında savaşı seyreden İbn Abdi'z-Zâhir de Ashabü'l-Kehf mağarasını ziyaret eden müelliflerden biridir. İbn Abdi'z-Zâhir de Kehf ehlinin makamlarının burası olduğunu belirtmektedir.¹⁶¹ Memluk dönemi tarihçilerinden Baybars el-Mansuri ed-Devadari de (ö.1325) Baybars'ın Anadolu seferini anlatırken, Ashabü'l-Kehf ve er-Rakim'den bahsederek bunların Efsus'ta bulunduğunu ve sultanın buradan geçtiğini söyler.¹⁶² Son dönem Memluk tarihçisi İbn-i İyas da bu makamın yeri

¹⁵⁸ Bunlardan bazıları şunlardır: Muhammed İbn İshak (ö.767) Taberi, Zemaşeri (ö. 1144), el-Herevî (ö. 1215), Yakut el-Hamevi (ö.1229), İbnü'l-Esir (ö.1234), İbnü'l-Adim (ö. 1260), Zekeriyâ el-Kazvinî (ö. 1283), İbn Bibi, Kadı Beyzavî (ö.1292), Muhyiddin İbn Abdi'z-Zâhir (ö.1292), Ebu'l-Fidâ (ö. 1331), İbn Kesîr (ö. 1369) ve İbn Haldun (ö. 1406). Bkz. Faruk Sümer, *Ashâbü'l-Kefh*, İstanbul, 1989, s. 32-37.

¹⁵⁹ R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", 311-312.

¹⁶⁰ İbnü'l-Adim, *Bugyetü'l-Taleb fî Târîh-i Haleb* (Neşr: Seyyal Zekar), C.I, Dârü'l-fikr, Beyrut, s.230-234.

¹⁶¹ Bkz. İbn Abdi'z-Zâhir'in notları için, İbn Şeddât, *Baybars Tarihi*, C.II, (Türkçe Terc; Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay., İstanbul 1941, s.85-86; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.75.

¹⁶² Baybars el-Mansuri, 155.

konusunda diğer müelliflerle aynı fikirdedir.¹⁶³ Ünlü İslam Coğrafyacısı Yakut el- Hamavî de bu mağaranın bugünkü Afşin’de olduğunu söyleyenlerden biridir.¹⁶⁴ M. Halil Yinanç, İ. Kılıç Kökten, Faruk Sümer ve Refet Yinanç gibi müelliflerimiz de yaptıkları araştırmalarda Ashabü’l-Kehf mağarasının yerinin kesin olarak Afşin’de olduğunu kabul etmektedirler.¹⁶⁵

Nusretüdin Hasan Bey’in bu külliyyeden başka Maraş civarında yapılmış eserine rastlayamıyoruz. Ancak onun Ermeni ve Haçlı Seferleri ile tahrip olan Maraş’ı imar ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. Nusretüdin Hasan Bey’in Maraş ve civarında oluşturduğu uç beyliğinin hudutlarının nereleri kapsadığı açıkça belli olmamakla beraber, bu beyliğin merkezinin Maraş olduğu ve kendisinin de burada oturduğu biliniyor. Onun Ashabü’l-Kehf mağarasının bulunduğu Efsus’a bir külliye yaptırması da oraya hâkim olduğunu gösterir. Selçuklular zamanında Maraş ve Elbistan çoğu zaman ayrı birer idari birim olarak yönetiliyordu. Maraş’ı Hüsameddin Hasan’ın soyundan gelen valiler idare ederken, Elbistan genellikle Selçuklu hanedanından melikler tarafından idare edildiği gibi, bazı zaman da önemli ümera tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı Elbistan’ın Maraş emirliğinin hudutlarına dâhil olmadığını görüyoruz. Bu emirliğin hudutlarına Maraş’tan başka Göksun, Afşin, Pertus, Dülük, Raban, Tel-Bâşir ve Derbsak gibi şehir ve kaleler girmektedir.

Sonuç

1064’de Afşin Bey’in akınlarda bulunduğu, 1071-72’de Emir Çavuldur, daha sonra da 1085-86’da Emir Buldacı tarafından fethe edilen Maraş bölgesine pek çok Türkmen boyu gelip yerleşmiştir.

¹⁶³ İbn-i İyas, *Bedayi’iz-Zuhur fi’l-Vakayi’id-Duhur (Edeb-Tarih-Kısas-Fukahâ)*, Mektebet Matbaat al- Fecri’l-Cedid, Kahire (tarihsiz), s.208–212.

¹⁶⁴ Yakut-el-Hamevî, *Mucemü’l-Buldân*, C. I., Dar Sader, Beyrut trhz , 73.

¹⁶⁵ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, Nr. 6 (83), 92; İ. Kılıç Kökten, “ Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş” Arkeoloji Dergisi, Sayı X/1 (1960), s.44-49;Faruk Sümer, Eshâbü’l-Kehf, 32-40; R. Yinanç, “Eshab-ı Kehf Vakıfları”, 312

Bulunduğu stratejik konumu sebebiyle önemli bir mevkide bulunan bu şehre Selçuklular özel bir önem vermişlerdi. İlk olarak Maraş'ta 1086-1097 arasında Emir Buldacı tarafından bir beylik oluşturulmuştu. 1097'de ise Haçlı İstilasası ile kesintiye uğrayan Maraş'taki Türk hâkimiyeti, Haçlıların kurduğu senyörlüğün 1149'da ortadan kaldırılmasından sonra yeniden sağlanmıştı. Bu tarihten itibaren yeniden Selçukluların eline geçen Maraş'ı II. Kılıç Arslan, ümerasından Hüsameddin Hasan Bey'e sonra da oğullarına geçmesi şartıyla iktâ etmiştir.

II. Kılıç Arslan, Hüsameddin Hasan Bey'in Maraş'ta bir uç beyliği kurmasını sağlamış ve bu 1258'e kadar devam etmiştir. Kilikya Ermenileri ve Antakya Haçlılarına karşı kurulan Maraş Uç Beyliği, Selçukluların Batı (Denizli- Aydın), Kastamonu ve Sahil (Antalya-Alanya) uç beylikleri gibi sınırları korumak ve o bölgelerdeki Türkmenleri teşkilatlandırmak amacıyla kurulmuşlardır. Maraş Uç Beyliğinin en önemli beyi dedesi Hüsameddin Hasan Bey'den sonra onun yerine geçen torunu Nusretüddin Hasan Bey'dir. O, hâkim olduğu toprakların azlığına rağmen diğer Selçuklu ümerasası gibi hırsa kapılmamış, devamlı sultanların yanında ve devletinin menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir. Nusretüddin Hasan Bey'in nüfuzu I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in son zamanlarında doruğa çıkmış ve sultanın ölümü ile oğulları arasından hangisinin tahta çıkacağına o karar vermiştir.

Maraş Uç Beyliği Anadolu Selçuklularının en önemli idari merkezlerinden biri olup, bu beyliğin idarecileri sultanlar nazarında önemli nüfuzlar kazanmışlardır. Bu Uç beyliğinin merkezi olan Maraş'ın bu sırada önemli ölçüde askeri bir merkez olduğunu görüyoruz. Selçukluların Kilikya Ermenileri, Güneydoğu Anadolu ve Suriye üzerine yapacakları seferler veya bu taraflardan gelebilecek tehlikeler için Maraş'ta çok sayıda asker bulundurdukları ve mühimmat yığıdıkları görülmektedir. Maraş Uç Beyliği döneminde bu bölgede görülen birçok siyasi olayların yanında Baba İshak ayaklanması gibi sosyal ve dinî içerikli önemli bir isyan da çıkmıştır. Yine Selçuklar döneminin en büyük Türkmen İsyanı olan Ağaçeri

ayaklanması da Maraş sınırları içinde çıkmıştır. Bu uç beyliğinden günümüze kalan en önemli kültür varlığı ise Afşin'deki Ashabü'l-Kehf külliyesidir.

KAYNAKÇA

- AHMED B MAHMUD, *Selçuk-Name*, C. II, (Hazr: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C.I, Cem Yay., İstanbul 1977.
- ANNA KOMNENA; Alexiad, *Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.
- ANONİM SÜRYANİ KAYNAĞI, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çeviren: A.S. Tritton; Türkçeye Çev: Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005.
- ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Maarif Vekâleti Yay., Matba-i Amire, İstanbul 1339.
- AZİMÎ TARİHİ, *Selçuklularla İlgili Bölümler*, (Çev: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988.
- BAŞKUMANDAN SİMBAT, *Vekâyinâme*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler,
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık Yay., Konya 1991.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev: Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996.
- , *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* (1098-1118), C.I-II, TTK Yay., Ankara, 1990
- EBÜ'L-FEREC, Gregory, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, (Ç. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçeye Ter. Ömer Rıza Doğrul), C.I-II, TTK Yay., Ankara 1982.
- EBÛ ŞÂME, Şehâbeddin Ebi Abdurrahman b. İsmail, *Zeylü'r-Ravzateyn*, (Neşr: es-Seyyid Azîz el-Attar el-Hüsaynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947.
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay., Ankara 2007.

Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği

- FULCHER OF CHARTRES; *A History of The Expedition to Jerusalem (1095-1127)* (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969.
- GEBEN Maddesi, *İA*, C.IV, Eskişehir 1997, s.761-762.
- GESTA FRANCORUM; *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962.
- GORİGOS SENYÖRÜ HETUM, *Vekâyinâmesi*, (H.D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercümeleler.
- GÖKHAN, İlyas, "Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş", *Bellekten*, C. CLXXIII, S.266, Ankara Nisan 2009, s.35-76.
- , *Selçuklular Zamanında Maraş*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları Kahramanmaraş 2013.
- HONIGMANN, Ernest, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (Çev:Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970.
- , "Maraş" *İA*, C. VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.312-315.
- , Tell- Başır, *İA*, CXII, Eskişehir 1997, s.145-147.
- IONNES KİNNAMOS, *Historia (1118-1176)*, (Yayına Hazr: Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 2001.
- İBNÜ'L-ADİM, *Bugyetü't-Taleb fî Târîh-i Haleb*, (Neşr: Seyyal Zekkar), C.I, Dârü'l-Fikr, Beyrut.
- İBN BİBİ, *el-Evamirü'l-Ala'îye fî'l-Umuri'l-Ala'îye*, (*Selçukname*), (Çev: Mürsel Öztürk), C. I-II., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.
- İBN FURAT, *Tarihu İbnü'l-Furat*, C. IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdad, 1970.
- İBN-İ İYAS, *Bedayi'iz-Zuhur fî'Vakayi'id-Duhur*, (Edeb-Tarih-Kısas-Fukaha), Mektebete Matbaatu'l-Fecri'l-Cedid, Kahire (tarihsiz).
- İBNÜ'L-KALÂNİSÎ, *Zeyli Tarihu Dımaşk*, (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, (Büyük İslam Tarihi), C.XII, (Çev: A. Ağırakça, A. Özaydın), Bahar Yay., İstanbul 1987.
- İBN KESİR, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1995.
- İBN ŞEDDÂD, *Baybars Tarihi*, C. II, (Çev: Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay., İstanbul 1941.
- İBN TAGRİBİRDÎ, *en-Nücumü'z-Zâhire fî Mülükü'l-Kahire*, C.VI (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992.
- İBNÜ'L- VERDİ, *Tarihu İbni'l-Verdi*, C.II, Darü'l- Kütübü'l- İlmiye, Beyrut 1996.

- KARADENİZ Hasan Basrî, "Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliğinin İlhakı" *Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, Kahramanmaraş 2008, s. 183-211.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay., Ankara 2006.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmanın Rolü*, TTK Yay., Ankara 2011.
- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Yay., Ankara 1997.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Abbasîler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri" *Makaleler*, (Hazr: E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s. 331-346.
- KÖKTEN, İ. Kılıç, " Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş" *Arkeoloji Dergisi*, Sayı X/I (1960), s.44-49.
- EL-MAKRÎZÎ, Takiyiddin Ahmed, *Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l-Mülük*, (Neşr: Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956.
- EL-MANSURÎ, Baybars, *Zubdetü'l-Fikre Fi Tarihi'l-Hicre*, (Neşr: D.S. Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing, Beyrut 1998.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-Şefik, ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, (Tercüme: Ali Ertuğrul), TTK Yay., Ankara 2015.
- NİKETAS KHONIATES, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1995.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yay., Ankara 1996.
- ONAR, Mustafa, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli*, Adana Valiliği Yay., Adana 2002.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473.
- PLESSNER, M., "Melik", *İA*, C.VII, Eskişehir 1997, s. 664-665.
- REŞİDÜDDİN, Fazlullah-I Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (Neşr: Behmen Kerimi), Tahran 1338.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), C.I-II-III, TTK Yay., Ankara 1998.
- SEVİM, Ali, *Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Ankara, TTK Yay., Ankara 1983.
- SÜMER, Faruk, "Çavuldur", *DİA*, C.VIII, İstanbul 1993, s. 235-236.
- , *Yabanlu Pazarı*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul 1985.
- , *Ashabü'l-Kehf*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfi Yay., İstanbul 1989.
- , "Keykâvus I", *DİA*, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.

Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği

- , "el-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s.4-8.
- SÜRYANİ MİHAİL, *Vekâyinâme*, (Çev: H.D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944.
- TEXİER Charles, *Küçük Asya*, C.III, (Çev: Ali Suat), (Hazr: Kâzım Yaşar Kopruman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- URFALI MATEOS, *Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (Çev: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara, 1987.
- VAHRAM VEKÂYİNÂMESİ, *Kilikya Kralları Tarihi*, (Çev: H. D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler.
- YAKUT-EL-HAMEVÎ, *Mucemü'l-Buldân*, C. I., Dar Sader, Beyrut trhz.
- YİNANÇ, M. Halil, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5, (82), 6, (83), 7, (84), İstanbul 1340, 1341.
- , "Elbistan", *İA*, C.VI, M.E.B. Yay., Eskişehir 1997, s. 223-230.
- , *Maraş Emîrleri*, (Hazr: Selim Kaya), Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri, K.Maraş 2004.
- , *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Anadolu'nun Fethi I, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.
- , *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, (Yay: R. Yinanç) TTK Yay., Ankara 2014.
- YİNANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.III, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988.
- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yay., Ankara 1989.
- , "Eshab-ı Kefh Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.